

Sosyolojide İlk Dönem Gelişmeler

SAINT SIMON: ENDÜSTRİ TOPLUMU VE SOSYOLOJİ

Claude Henri SAINT SIMON (1760-1825), aristokrat bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Fransız devrimi sırasında düşünceleri sayesinde giyotinden kurtulmuş, sahip olduğu unvanlardan vazgeçtiği halde devrimden sonra Fransa'da dokuz ay hapsedilmiştir. 1804'te sağlığı bozulana dek refah içinde olsa da, geri kalan yaşamını neredeyse yoksulluk içinde geçirmiştir.

Resim 2.1

Claude Henri SAINT SIMON

Saint Simon Aydınlanma düşünürlerinin düşüncelerinin yeni bir şekilde sentezlemiş, Francis Bacon'ın, *Ansiklopedi* (Encyclopédie) yazarlarının ve İskoç politik ekonomi düşüncesinin bir sentezini yapmıştır (Wernick, 2006:529). Saint Simon, endüstrileşme ile birlikte toplumda hızlı bir değişimin yaşandığını fark eden, bu noktaya dikkat çeken ve “endüstri (sanayi) toplumu” kavramını ilk kez kullanan düşünürdür. Geleceğin toplumunun endüstri toplumu olacağını düşünen Saint Simon, endüstrileşme sürecini kontrol altına almak için bilimsel politikalar geliştirmeye çalışmış ve endüstri toplumunun toplumsal örgütlenmesi hakkında çeşitli çalışmalar yapmıştır. Saint Simon, devrim sonrası Fransız toplumunda yapıcı bir reforma gidilmesi gerektiğini, bu reformla birlikte dine ve askeri düzene değil, bilime ve endüstriye dayanan bir toplum inşa edilmesi gerektiğini savunmuştur (Wernick, 2006:529). Bilimsel yöntemi ve bu yöntemin felsefeyi de içine alacak şekilde genişlemesini ifade etmek için Pozitivizm terimini ilk kez kullanan da Saint Simon'dur (Abbagnano, 1967:414).

Saint Simon, yapıcı bir reforma gidilerek bilime ve endüstriye dayanan bir toplum inşa edilmesi gerektiğini savunmuştur.

Endüstri Toplumu, Endüstri Toplumunda Toplumsal Yapı ve Devlet Örgütlenmesi

Saint Simon'un sosyolojin ortaya çıkmasında etkili olan düşüncelerini özetleyebilmek.

Saint Simon'a göre toplumlar, her biri farklı bilgi biçimlerine dayanan üç aşama olan teolojik, metafizik ve pozitif aşamalardan geçerler. Bu aşamalara bağlı olarak Avrupa uygarlığı çok tanrılı uygarlıktan tek tanrılığa ve feodalizme, daha sonra da

Saint Simon, "endüstri toplumu" kavramını kullanan ilk düşünürdür.

Saint Simon, üreten ve üretmeyen sınıfları birbirinden ayırmış, üretimde bulunmayan sınıfı "aylaklar" olarak nitelmiştir.

endüstri toplumuna doğru bir değişim geçirmiştir. Saint Simon'dan önce de çeşitli düşünürler toplumun belirli aşamalardan geçerek geliştiğini belirtmiştir, Simon'un özgün yönü, bu gelişmenin ekonomik yönünü vurgulaması ve her aşamaya özgü bir ekonomik yapının olduğunu belirtmesidir. Bu aşamalardan birincisi köleliğe, ikincisi feodalizme, üçüncüsü ise endüstriyel üretime dayanmaktadır (Strachan, 1999). Saint Simon'un toplumun gerçek güçlerinin üretime ve endüstriye dayalı olduğu yönündeki düşüncesi, tarihsel materyalizm teorisinin öncüsü olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Pozitif aşamanın endüstriyel toplumun ortaya çıkışı ile başladığını düşünen Saint Simon'a göre endüstri toplumu aşamasında toplum, bilimsel gelişmeler sayesinde doğanın kontrol altına alındığı, endüstriyel üretime dâhil olan herkesi birden içeren tek bir sınıfa ve herkesin zenginlikten üretime katıldığı ölçüde pay alacağı refah üreten bir yapıya sahiptir.

Saint Simon, endüstri toplumunun emeği yücelten bir toplum olduğunu savunur. O'na göre toplumda iki temel sınıf vardır, bunlardan biri hangi iş kolunda olursa ve ne şekilde çalışırsa çalışsın, çalışan ve üretime katkıda bulunanlardan oluşan endüstri sınıfıdır. Bu sınıf üretime katılarak topluma fayda sağlayan değerli üyelerden oluşmaktadır. Saint Simon'a göre bu sınıf fabrika sahiplerini, yatırımcıları, bankerleri ve işçileri, yani endüstriyel alanda faaliyet gösteren herkesi kapsar. Bu yeni toplumda, herkes kendi yeteneği ve becerisi ölçüsünde kazanacak ve saygınlığın kaynağı emek ve çalışma olacaktır. Diğer sınıf ise, üretime katkıda bulunmayanlardan meydana gelmektedir ve Saint Simon çalışanları "bal arıları" olarak, çalışmayan sınıfı ise "eşek arıları" ya da "aylaklar" olarak adlandırmaktadır (Meriç, 2009:61). Saint Simon, sermaye sahiplerinin elde ettikleri kârı, üretim sonucu meydana geldiği için haklı buluyor ve bu nedenle sermaye sahiplerini aylaklar sınıfına dahil etmiyordu. Ancak üretim sonucu meydana gelmeyen faizin ve rantın insanın insanı sömürmesi anlamına geldiğini belirtiyor ve buna karşı çıkıyordu. Dolayısıyla askerler, soylular, hukukçular ve rant geliriyle yaşayanlar aylaktı ve üreten sınıfları sömürmekteydiler (Swingewood, 1998:57-59). Feodal toplumda üretime katılmama veya bir başka deyişle tembellik, bir asillik özelliği iken endüstri toplumunda küçümsenen bir davranıştır. Saint Simon'a göre endüstri toplumunda herkes çalışmalı ve çalışmasının karşılığını da liyakatine göre almalıdır. Endüstri toplumunda toplumsal tabakalaşma liyakat esasına dayanacak, güç ve refah liyakate göre bölüştürülecek, üretime katkıda bulunan herkes katkıda bulunduğu ölçüde güce sahip olacaktır. Özgür üretimin bu ilkeleri ahlaki dayanışmayı da beraberinde getirecek ve endüstri toplumu işçi ve işveren arasında bir iş birliği yaratacaktır. Endüstri toplumunda gelişecek olan bu dayanışma ve iş birliği sayesinde zora dayalı yönetimlere son verilecek ve modern toplumu bir arada tutacak değerler üretilmiş olacaktır. Bu açıdan Saint Simon'a göre endüstri toplumunun iki amacı vardır, bunlar üyeleri arasında (a) ortaklık ilişkileri ve (b) barışçı ilişkiler kurmak. Savaşa dayanan, servetin çok küçük bir azınlığın elinde toplandığı Feodal toplumsal düzen, sınıflar arasında baskıya dayanan ilişkiler kurulmasını gerektirmiştir; ancak endüstri toplumu doğmuştur. Endüstri toplumunda baskının yeri yoktur, herkes emeği ile üretime katılacak, herkes ahlaki olarak birbirine karşı sorumlu olacak, kimse kendini kolektiviteden ayrı düşünmeyecek, bir çalışanlar ordusu içinde yer alacağını bilecek ve çalışanlar kendi aralarında dayanışma ilişkileri kuracaklardır (Meriç, 2009:143-4). Bu noktada Saint Simon, bu sınıf ahlakının sınıf bilincini doğurması gerektiğini düşünmüş, çalışanların aynı sınıfta yer aldıklarını fark etmeleri ve sınıflarına dair görevlerine bağlılık göstermeleri gerektiğini vurgulamaktadır (Meriç, 2009:145).

Saint Simon, toplumu bir arada tutacak değerleri önemsemiş ve insanların toplum halinde yaşamalarının bir zorunluluk olduğunu vurgulamıştır. **Saint Simon Bonald ve Maistre gibi toplumu organik bir bütün olarak tanımlamaktadır.** Bu organik bütünün sağlığı, üretimle ve üretken sınıflarla ilişkilidir ve sağlıklı bir toplum, çeşitli parçaların bütünle işlevsel bir uyum içinde olduğu bir toplumdur. Saint Simon'a göre parçaların bütünle işlevsel bir uyum içinde olabilmesi için toplumun endüstrinin ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi, bu amaçla bir reform gerçekleştirilmesi ve devlet anlayışının da bu doğrultuda değişmesi gerekiyordu (Swingewood, 1998:56). Ekonomik ve siyasal sistemler birbiriyle uyum içinde olmalı ve toplum pozitif bilimsel ilkeler temelinde örgütlenmeliydi. Saint Simon bu yeni toplumsal örgütlenme biçiminde artık insanların insanlar tarafından sömürülmesinin ortadan kalkması gerektiğini savunuyordu; ama yine de hiyerarşik bir toplum yapısı öneriyordu. Başka bir deyişle yönetenler ve yönetilenler ayrımını yapıyor; ancak önceki toplum yapılarının yönetiminden daha farklı bir yönetim modeli sunuyordu. Endüstri toplumunda toplumsal çıkarlar sanayiciler tarafından belirlenmeliydi. Toplum, endüstrinin işleyişini sağlayan büyük sanayiciler ve ekonomi uzmanları tarafından yönetilmeli, toplumu yönetecek olan bu gruplar da sosyologlar tarafından eğitilmeli ve yönlendirilmeliydi (Jary ve Jary, 1991:108).

Saint Simon toplumun yeniden örgütlenmesinin eşitlik ya da temsili bir yönetime dayalı olması gerektiğini savunmuyordu. Yeni toplumsal yapıda da yönetenler ve yönetilenler arasında hiyerarşik bir bölünmenin olacağını ileri sürüyordu. Ancak bu yeni toplumun değerleri bilimle ve endüstriyle uyumlu olacak, yeni toplum tahmin edilebilirlik, faydacılık ve akılcılık temeline dayanacaktı (Pickering 1993:69). Endüstri toplumundan önceki toplumsal örgütlenme biçimlerinde geleneksel kurumlar ve geleneksel değerler, devletle sivil toplumu birbirine bağlıyordu; ancak Endüstri toplumunda devlet ve sivil toplum birbirinden ayrılmıştı. Endüstri toplumu önceki toplumsal örgütlenme biçimlerindeki gibi merkezileşmiş iktidar yapısına değil, endüstrinin işleyişini sağlayan sivil toplum kurumlarına dayandığı için Saint Simon, endüstri toplumlarında yönetimin devlet kurumlarında değil, sivil toplum kurumlarında olması gerektiğini savunuyordu. Karar alma gücü devlete değil, bilim ve teknolojiyi üreten ve kullanan kurumlara verilmeliydi. Devletin görevi üretim araçlarının en verimli şekilde çalışanlara dağıtılmasını sağlamak ve bunun denetimini yürütmek olmalıydı. Başka bir deyişle Endüstri toplumunda devlet otoritesi tahakküm kurmak için kullanılmayacaktı. Bu toplum, bilim insanlarıyla sanayicilerin yönetici sınıfı oluşturduğu hiyerarşik, yukarıdan yönetilen, bununla birlikte yönetici elitin toplum üzerinde tahakküm kurmadığı, toplumu, üreten herkesin üretimden ürettiği ölçüde pay almasının sağlanacağı işbirliğine dayalı bir anlayışla yönettiği bir toplumdur (Swingewood, 1998:56-58).

Saint Simon'a göre bu elit yönetim sayesinde toplumu sömüren aylaklar ortadan kalkacak ve bunun sonucunda insanların mutlu olma olasılığı yeniden ortaya çıkacaktır. Toplumun öncelikli görevi üretimi geliştirmektir; çünkü üretim, yaşamak için gerekli nesnelere çoğaltır ve insanların mutluluğu ancak bu nesnelere çoğaltılmasıyla ve insanların çalışmaktan aldıkları zevkle sağlanır. Bu nedenle toplumu endüstri alanında çalışanların yönetmesi, yoksulları yoksulluklarından kurtaracaktır; çünkü bu yöneticiler toplumu üretimi artırmaya yönelik bilimsel yollarla yöneteceklerdir. Böylece üretim artacağı ve herkes üretime katkıda bulunduğu ölçüde kazanacağı için en yoksul gruplar da dahil olmak üzere herkes mutlu olacaktır (Pickering, 1993:99). Özetle Saint Simon, özel mülkiyetin çoğunluğun faydasına olacak şekilde yeniden bölüştürülmesini istemiş ve yoksulların göz önüne alınarak toplumun yeniden düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur.

Saint Simon, özel mülkiyetin çoğunluğun faydasına olacak şekilde yeniden bölüştürülmesini ve yoksulların göz önüne alınarak toplumun yeniden düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur.

toplumun yeniden düzenlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bunu sağlayacak olan yeni yönetici elitin görevini kötüye kullanmasının önündeki engel ise “yeni din”dir.

DİKKAT

Saint Simon, devletin üretim araçları üzerinde otorite sahibi olması ve üretim araçlarını en verimli çalışanlara dağıtması gerektiği yönündeki düşünceleri nedeniyle sosyalizmin kurucuları arasında kabul edilir.

Yeni Din

Bilim ve endüstri ile birlikte laikliğin hakim olduğu endüstri toplumunda gelenekler azalmış, toplumu önceki çağlarda bir arada tutan din, endüstri toplumunun laik yapısı altında zayıflamıştı. Saint Simon’a göre geleneksel otorite biçimleri artık meşru kabul edilmediği için endüstri toplumunda ahlaki bir boşluk ve buna bağlı olarak toplumsal bir kriz meydana gelmişti. Saint Simon, bu krizi çözmek ve ahlaki boşluğu doldurmak için yeni, dünyevi, laik bir din önermiştir. Bu yeni din yeni toplumun ahlaki temelini oluşturacak ve toplumsal birliği sağlayacaktır. İnsan düşüncesi artık ‘aydınlanmış’ olduğu için Ruhban sınıfı önceki çağlardaki gibi toplumu bir arada tutacak gücü gösteremeyecekti. Bu nedenle toplumun yeni dini liderlerinin bilim insanları olması gerekiyordu. Bu dinin öncüleri de önde gelen bilim ve sanat insanları ile sanayiciler, yani çıkarları kitlelerin çıkarlarından farklı olmayan insanlar olacaktı (Swingewood, 1998:58).

Saint Simon, başında dünyanın önde gelen sanatçı ve bilim insanlarının olduğu, hem ulusal hem de uluslar arası düzeyde geçerli olacak olan ve kardeşlik ile evrensel sevgiye dayalı, her türlü hurafeden arınmış bir etik olan bu yeni dini Newton’a adıyor ve *Yeni Hıristiyanlık* olarak da adlandırılan “Newton Dini”ni öneriyordu (Pickering, 1993:68). Özetle Saint Simon, endüstri toplumunun yönünün ve düzeninin aylaklar tarafından değil, bilim adamları ve sanayiciler tarafından belirlenmesi gerektiğini, bu toplumdaki krizin de pozitivizme dayanan yeni bir din ile çözülebileceğini savunuyordu. *Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Saint Simon’un dini, aydınlanmış olan insanların cabil insanları yönetmelerini sağlayan bir dizi genel bilim uygulaması şeklinde düşünmesi, yani yeni dini toplumsal düzeni sağlayacak ve kitlelerin bu yeni düzene uymasını sağlayacak siyasal bir araç olarak görmesidir.*

Saint Simon, yeni dinin ahlaki temelini oluşturacağı bu yeni toplumsal aşamanın ortaya çıkabilmesi için önce toplumsal bir kargaşa yaşanacağını ve yeni düzene geçişin kolay olmayacağını vurguluyordu. Ona göre bu geçiş dönemini hızlı ve kolay bir şekilde atlatmanın yolu, ‘sosyal fizik’ olarak adlandırdığı bilimden geçiyordu. Toplumun pozitif bilimi olan sosyal fizik sayesinde toplumsal yasalar ortaya konabilecek, toplumun ihtiyaç duyduğu reformlar bu yasalara göre yapılacak, toplum bu yasalara göre yönetilecekti.

Sosyal Fizik

Yaşamı boyunca temel olarak Fransız Devrimi’nden kaynaklanan siyasal ve toplumsal krize bir çözüm aramış olan Saint Simon, geleneksel toplumun çağ dışı kaldığını, yerini yeni bir toplumun alması gerektiğini ve bu yeni toplumda en yüksek değerlerin insanlığa faydası olacak etkinlikler olması gerektiğini belirtiyordu. Saint Simon, ayrıca toplumsal istikrarın ve uyumun ancak mevcut krizin kökleri anlaşıldıktan sonra kurulabileceğini belirtiyor ve bu kökleri anlamak için de anahtarın bilim olduğunu savunuyordu. (Pickering 1993:72). Saint Simon’a göre modern toplum anarşi ve devrim tarafından tehdit ediliyordu. Toplumun bu aşamanın ötesine

Saint Simon’a göre yeni toplumu ekonomik ve siyasi açıdan önde gelen sanayiciler, bankacılar, maliye uzmanları; inanç ve eğitim gibi açılardan da bilim ve sanat uzmanları yönetecektir.

geçebilmesinin, yeni bir toplumsal örgütlenmenin tek yolu bilim ve endüstriydi. Bilimsel gelişmeler toplumsal koşulların da iyileşmesini sağladığı için, toplumsal yeniden örgütlenme de bilim tarafından inşa edilmeliydi. Başka bir deyişle Saint Simon, düzen ve istikrarın yeniden mümkün olabilmesi için toplumun yeni bir bilime ihtiyaç duyduğunu, bu bilim aracılığıyla toplumsal yasaların ortaya konabileceğini, toplumun ihtiyaç duyduğu reformun da bu yasalara göre yapılması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu da bilimsel düşünceye dayanan, pozitif bir toplum bilimi kurmak anlamına gelmektedir. Saint Simon, pozitif bilimlerin ancak pozitif bir toplum biliminin yaratılması ile tamamlanacağına inanmış, bu yeni toplumsal bilimi ‘**sosyal fizik**’ olarak adlandırmıştır (Swingewood, 1998:56). Sosyal fiziğin toplumların yeniden düzenlenmesinde en önemli rehber olduğunu düşünen Saint Simon’a göre bu bilimin amacı, üretenlerden oluşan ve en kalabalık olduğu halde aynı zamanda en yoksul olan sınıfın emeğinin karşılığını tam olarak almasını ve kendi kendini yönetmesini sağlamaktır (Meriç, 2009:25). Nasıl fizik bilimi doğa olaylarını tahmin etmeyi ve kontrol altına almayı mümkün kılıyorsa, toplumsal gerçekliği inceleyen sosyal fizik de sosyal olayları tahmin etmeyi ve kontrol altına almayı mümkün kılacaktır. Saint Simon’dan önce hiçbir düşünür “insanın ve toplumun davranışlarının, ancak insan ve toplumun ilim konusu yapılmasıyla yönlendirilebileceğini, bu yeni bilimin de ancak tabiat bilimlerinin prensiplerine dayandırılabilceğini bu kadar açık şekilde ifade etmemiştir” (Meriç, 2009:15).

Saint Simon 18. yüzyılın eleştirel ve devrimci felsefesine karşılık 19. yüzyılın felsefesinin yaratıcı ve yapıcı olacağına inanmış, toplumsal düzenin ve istikrarın yeniden sağlanabilmesi için toplumsal yasaları ortaya koyabilecek bir bilime ihtiyaç duyulduğunu savunmuştur.

Durkheim Saint Simon’un yeni bir yöntemi, pozitif felsefeyi, sosyalizmi, hepsini endüstriyalizm kavramında birleştirdiğini ve hem sosyolojinin hem de sosyalizmin kurucusu olduğunu belirtir (Durkheim, 1928:280-1’den aktaran Meriç, 2009:67).

D İ K K A T

Saint Simon’un Etkileri

Saint Simon’un özellikle toplumsal düzeni yeniden kurmayı sağlayacak pozitif bir toplum bilimine ihtiyaç duyulduğu yönündeki düşüncesi, 19. yüzyılın ilk yirmi yıllık döneminde savaş ve toplumsal karışıklıkların sarstığı Avrupa’da giderek daha etkili olmaya başlamış ve çalışmaları, yeni bir sosyal bilimin başlangıcı olarak kabul görmüştür (Hamilton 1996:49).

Saint Simon’un çalışmaları bir yandan pozitivizm ve evrimciliği, diğer yandan sosyalizmi içeren çalışmalardır. Saint Simon’un sosyolojisinde Aydınlanma düşünürlerinin, özellikle Montesquieu ve Concorde’tin etkisi görülür. Saint Simon’un çalışmaları da Comte’un, Durkheim’in ve Marx’ın düşüncelerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Saint Simon’un en ilginç yönü, hem Comte’un teorisi gibi muhafazakar hem de Marx’ın teorisi gibi radikal teorilerin gelişiminde etkili olmuş olmasıdır (Ritzer, 2008:15). Saint Simon, toplumsal olguların, doğa bilimlerinde kullanılan bilimsel yöntemle çalışılması gerektiğine inandığı için pozitivisttir. Özellikle bir süre birlikte çalıştığı Comte’un çalışmalarında Saint Simon’un etkisi açıkça görülür. Toplumsal düzenle ilgili görüşleri Durkheim’i ve Durkheim üzerinden Parsons’ı etkilemiştir. Saint Simon’un ahlakın ve işbirlikçi üretimin bir elit grup tarafından geliştirilecek yeni ideolojilerde yattığı şeklindeki düşüncesi, toplumsal değişimin elitist bir kavranışını oluşturur. Bu elitist toplumsal değişim anlayışı ile birlikte tek sınıflı endüstriyel toplum fikri ve de toplumsal örgütlenmenin teknik zorunluluklarını vurgulaması, modern tabakalaşma teorileri ile de ilişki kurmasını sağlamıştır (Mann, 1989:338-9). Radikal açıdan ise, Saint Simon ekonomik sistemin merkezi planlamasının gerekli olduğunu, sosyalist reformlara ihtiyaç duyulduğunu görmüş ve idealist sosyalizmin öncüsü olmuştur. Toplumsal yapının ekonomik yapı tara-

findan belirlendiği düşüncesi nedeniyle de sonradan Marx tarafından geliştirilmiş olan tarihsel materyalizmin öncüsü kabul edilir. Saint Simon, üretim ve düzen kavramlarının ortak yanının ver her türlü ilerlemenin kaynağının emek olduğunu, daha iyi bir dünyanın ancak emek sayesinde kurulabileceğini savunmuştur (Lacroix, 1973:17'den aktaran Meriç, 2009:25) Saint Simon da Marx gibi kapitalistlerin feodal soyluların yerini aldığını görmüş, yine benzer şekilde insanların üretirken kendilerini de yarattıklarını ve üretimi artırmak için toplumu ekonomik açıdan düzenlemek gerektiğini savunmuş (Meriç, 2009:111) ancak Marx gibi kapitalist endüstriyel toplumun kendine özgü doğasıyla ilgilenmemiş, endüstriyi bilim insanlarının ve endüstriyel üretimde bulunan herkesin katıldığı bir iş birliği olarak görmüştür. Sınıf anlayışındaki bu farklılık nedeniyle de sınıflar arasında meydana gelecek bir çatışmayı öngörmemiş, toplumsal değişimin pozitivizmin her alanda yaygınlaşması sayesinde gerçekleşeceğine inanmıştır (Ritzer, 2008:15).

K İ T A P

Cemil Meriç'in "Saint Simon: İlk Sosyolog, İlk Sosyalist" adlı kitabı, (2008, İletişim Yayınları) Saint Simon'u daha iyi anlamınıza yardımcı olacaktır.

SIRA SİZDE

1

Sosyolojinin doğuşunda taşıdığı öneme karşılık sosyolojinin kurucusu olarak neden Saint Simon değil de Comte kabul ediliyor olabilir? Düşününüz.

AUGUSTE COMTE: POZİTİVİST SOSYOLOJİNİN GELİŞİMİ

Resim 2.2

Auguste COMTE

Auguste COMTE (1798-1857), 19 Ocak 1798'de Fransa'da orta sınıf bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Politeknik'te eğitim görmüştür. 1817 yılından itibaren bir süre Saint Simon'la birlikte çalışmalar yapmıştır. 1830-1842 yılları arasında altı ciltlik Pozitif Felsefe Dersleri, 1851 yılında da Pozitif Politika Sistemi adlı eserlerini yayınlamıştır. Comte 5 Kasım 1857'de ölmüş, çalışmaları hem Fransa'da hem de diğer ülkelerde çok sayıda düşünürü etkilemiştir (Ritzer, 2008:16-7).

Comte'un sosyolojiye katkısını değerlendirebilmek.

Comte, pozitivizmin sosyolojik versiyonunu geliştiren ve *sosyoloji* terimini ilk kez kullanan düşünürdür. Yaşarken sosyolojiye olan katkıları anlaşılmamış olsa da Comte, sosyolojinin bilim olarak ortaya çıkmasını mümkün kılmıştır. Comte sosyoloji tarihindeki yerini (i) endüstri toplumunun kökeni ve gelişmesini açıklama çabalarına, (ii) zenginliği ve bireyciliği geliştirmede işbölümünün etkilerini analiz etmesine ve en önemlisi de (iii) toplumsal olguların incelenmesinde metafiziği reddederek pozitivist yöntemi savunmasına borçludur (Swingewood, 1998:60).

Comte, Bonald ve Maistre gibi devrim karşıtı düşünürlerden etkilenmiş, Aydınlanma düşüncesine karşı olumsuz bir tavır göstermiştir. Aydınlanma düşüncesindeki ilerleme düşüncesini kabul etmişse de endüstri öncesi toplumun, özellikle de Orta Çağ'ın uygarlığın karanlık çağı olduğu şeklindeki görüşü reddetmiş, geçmişin bu şekilde tek taraflı olarak değersizleştirilmemesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu-

nunla birlikte, Orta Çağ'a dönülmesinin imkânsız olduğunu, bilim ve endüstride yaşanan gelişmelerin bunu olanaksız kıldığını da kabul etmiştir. En önemli eseri olan Pozitif Felsefe Dersleri'nde Comte, on sekizinci yüzyılın bireyci filozofları tarafından geliştirilen felsefeyi 'negatif' olarak adlandırmış ve bu filozofları toplumsal düzen ve uzlaşma için yeni temeller kuracaklarına bu temelleri yok etmekle eleştirmiştir.

Comte'un çalışmaları Montesquieu, Turgot, Concorde gibi önemli bazı Aydınlanma düşünürlerinin ve bir dönem birlikte çalıştığı Saint Simon'un çalışmalarının bir sentezi olarak kabul edilir. Bununla birlikte, yeni bilim olan sosyolojinin konusunu ve yöntemini tanımlama açısından Comte, etkilendiği bu düşünürlerin çok daha ötesine gitmiştir. Comte, Montesquieu'nun "Kanunların Ruhü" adlı çalışmasının temel düşüncesi olan gerekircilik ile Concorde'nin insan düşüncesinin kaçınılmaz bir sıraya göre ilerlemesinin zorunlu evreleri olduğu şeklindeki görüşlerini birleştirmiştir; Comte'a göre toplumsal olgular, toplumların kaçınılmaz evrimi altında ortaya çıkan katı bir gerekirciliğe bağlıdır ve evrimi de insan düşüncesinin gelişmesi yönetir (Aron, 2000:78-79). *Comte, olgular ve teorilerin karşılıklı olarak birbirlerine bağlı olduğunu savunan ilk sosyologdur. Bu anlamda saf baliyle empirizmi reddetmiş, olguların teori sayesinde kurulduğunu, gerçek bilginin tek başına gözlemlenen olgulara değil, bütün toplumsal olguları benzerlik ve ardışıklık aracılığıyla birbirine bağlayan yasalara dayandığını savunmuştur.* Comte'a göre bütün gözlemler başlangıçta bir teori tarafından yönlendirilir, sonunda da bu teori tarafından yorumlanır, bunun dışında hiçbir gerçek gözlem mümkün değildir. Comte, gözlemlenen olguların kendi adlarına konuşmadıklarını, teorilerle olguların birbirlerine bağlı olduğunu ifade ederek Aydınlanmanın eleştirel düşüncesinin ötesine geçmiştir (Swingewood, 1998:66).

Sosyolojik Pozitivizm, Üç Hal Yasası ve Bilimlerin Sınıflandırılması

Pozitivizmin kökleri İngiliz filozof Bacon'a ve Locke, Berkeley ve Hume gibi ampiristlere dayanır. Pozitivizm ve pozitif felsefe terimlerini dünyaya bilimsel şekilde yaklaşmayı ifade etmek için ilk kez Saint Simon kullansa da sistematikleştiren Comte olmuştur. Comte, Aydınlanma'nın negatif ve yıkıcı felsefesiyle savaşmak için "pozitivizm" ya da "pozitif felsefe" olarak adlandırılabilir bilimsel görüşü geliştirmiştir.

Pozitivizm, insan bilgisine ulaşmanın tek geçerli yolunun ampirik bilim olduğu ve gözlenebilir olgular ve bu olgular arasındaki ilişkiler dışında hiçbir şeyin bilgisine sahip olamayacağımız şeklindeki felsefi görüştür. Sosyoloji açısından pozitivizm; toplumsal dünyanın doğal dünyadan büyük ölçüde farklı olduğunu, toplumsal gerçekliklerin de doğal gerçeklikler gibi tamamen insan öznelliğinden bağımsız, nesnel, dış gerçeklikler olduğu ve bu gerçekliklerin de en iyi şekilde doğa bilimlerinde geliştirilen bilimsel yöntem aracılığıyla incelenebileceği varsayımlarını içerir. Pozitivizm böylece soyut felsefeyi ve doğaüstü güçlerin metafizik olarak çalışılmasını reddeder. Mantıksal çıkarımlardan, sınanabilir hipotezlerden, neden sonuç ilişkilerinden ve doğa bilimlerindeki yasalara benzer nedensellik ve evrim yasalarından elde edilen katı gerçekliklerin gözlemlenmesini, sınıflandırılmasını ve ölçümünü içerir. Pozitivizme göre bilimsel gerçekliğe sadece gözlemlenebilir olgular sahiptir; başka bir deyişle bilimsel olarak bilinmeyen bir şey, başka bir şekilde de bilinemez. Toplum hakkındaki gerçekler de ancak mümkün olduğu kadar nesnel, önyargısız ve tarafsız olan bilimciler tarafından keşfedil-

Pozitivizm, gerçek bilginin metafizik spekülasyonlara değil, duyular aracılığıyla elde edilen deneyimlere dayandığı, bilimsel incelemelerin konusunun ancak gözlemlenebilir olgular arasında mevcut olan ilişkiler olduğu, gözlemlenemeyen nedenlerin aranmaması gerektiği şeklindeki görüştür.

Comte'a göre doğa bilimcileri yargılarını bu konularla ilgili bilgisi olmayanlara nasıl kabul ettiriyorlarsa, sosyoloji için de aynı şey geçerli olmalıdır ve toplum bilimciler toplum ve siyasetle ilgili yargılarını doğa bilimciler gibi kabul ettirmelidir.

Natüralizm (doğacılık) düşüncesi, Aydınlanma düşüncesi tarafından ileri sürülen ve bilimsel yöntemi vurgulayan bir düşüncedir. Natüralizme göre doğal olgular gibi toplumsal olgular da doğal dünyada var olan neden sonuç dizileriyle açıklanabilir.

Belçikalı sosyal istatistikçi Adolphe Quetelet (1796-1874) sosyolojik konuları istatistiksel olarak inceleyen ilk kişidir, Quetelet endüstriyel işçi sınıfının toplumsal ve ahlaki durumunun sayısal incelemelerini yapmış ve 'ortalama insan' (homo moyen) kavramını literatüre kazandırmıştır (Maus, 1998:17).

lebilir ve analiz edilebilir. Pozitivizmde öznel duygulara ve yorumlara yer yoktur; çünkü bunlar hem gözlemlenemez ve ölçülemezler, hem de nesnel analizleri çarpıtabilirler.

Comte, sosyolojik araştırmaların ve teorileştirmenin temel biçiminin pozitivizm olması gerektiğini savunmuş ve doğa bilimleri ile kıyaslanabilecek natüralist bir toplum bilimi inşa etmeye çalışmıştır. Comte'un pozitivizmine göre toplumsal dünya, kendisine ait temel özellikleri gösteren ve bu özellikler arasındaki ilişkileri açıklayan soyut yasalara bağlıdır ve bu yasalar nesnel bir şekilde toplanmış veriler aracılığıyla sınanabilirler.

Comte, 'pozitif' terimini kullanırken bilimsel incelemelerin sadece gerçek, kesin, kullanışlı, inşa edici ve faydalı olanla ilgilenmesi gerektiğini, hayali, boş, muğlak, yıkıcı sorularla ilgilenmemesi gerektiğini kastetmektedir. Geliştirilen bu yeni "pozitif felsefe", toplumu geliştirmek için temel olacak inşa edici, güvenilir ve kullanışlı bilginin keşfedilmesini amaçlamaktadır. Comte'un felsefesi, bilimsel analiz aracılığıyla toplumsal düzeni yeniden inşa etmeye çalışan muhafazakar bir felsefedir. Comte'un gençliğinden itibaren iki temel amacı, toplumu iyileştirmek ve bilimsel bilginin sentezini yapmak olmuştur. Toplumu iyileştirmek için bir toplumsal reform gereklidir; bu reform sayesinde teolojik düşünce biçimi yerine pozitivist davranışlar yaygınlaştırılacaktır. Bu reformun gerçekleşmesi ise ancak bilimsel gelişmeyle mümkün olacaktır. Bu açıdan *Comte'a göre sosyolojinin görevi toplumsal sorunları bilimsel yollarla önceden tahmin etmek, böylece bu sorunlardan kaçınmasını mümkün kılmak ve bu yolla toplumun yeniden örgütlenmesini sağlamak ve düzeni sağlamlaştırmaya çalışmaktır*. Böylece bilim, toplumda politika tarafından çözülemeyen sorunları çözecek, bilimin çözemeyeceği sorunlar olursa da en azından doğa yasaları gereği bu sorunun çözülemeyeceğini kanıtlamış olacak; böylece insanların bu sorun karşısında duydukları huzursuzluk azalacaktır (Pickering, 1993:340).

Comte, geliştirmeye çalıştığı natüralist toplum bilimini önceleri sosyal fizik olarak adlandırmış, 1839 yılında ise bu bilime sosyoloji adını vermiştir. Önce sosyal fizik adını kullanmış olması, Comte'un sosyolojiyi doğa bilimlerinin modelleri çerçevesinde inşa etme çabasını yansıtır. Comte matematikçi olmasına rağmen, sosyolojiye istatistiğin uygulanmasına karşı çıkmıştır. 1835 yılında Belçikalı istatistikçi Quetelet'nin (1796-1874) "İnsan ve Becerilerinin Gelişimi Üzerine, Ya Da Sosyal Fizik Üzerine Bir Deneme" adlı kitabının yayınlanması üzerine, geliştirmeye çalıştığı bilimi Quetelet'nin sosyal istatistiğinden ayırmak amacıyla sosyoloji terimini icat etmiştir (Maus, 1998:11-12). Böylece Comte, toplumun bilimsel olarak çalışılmasını tanımlamak için 'sosyoloji' terimini ilk kez kullanan kişi olmuştur.

Comte'un kurmak istediği toplumsal bilimin konusu, insan türünün tarihidir. Toplumsal evrimin özelliklerini ve toplumsal bütünün işlevlerini anlamak için bu tarihi tek bir insanlık tarihi olarak kavramış ve bütün bilimlerin, grupların, bireylerin, toplumların ve insan düşüncesinin birbirinin yerini alan üç ardışık aşamadan geçtiklerini ileri sürmüştür. Comte'a göre toplumlar ancak üyeleri aynı inançlara ve düşünce biçimine sahip oldukları sürece var olurlar ve toplumların içinde buldukları aşamaları belirleyen şey, insan düşüncesinin biçimidir. Başka bir deyişle toplumların toplumsal örgütlenme ve toplumsal düzen biçimleri de insan düşüncesini yansıtarak bu aşamaları izler (Aron, 2000:70; Hamilton, 1996:50). Comte'tan önce de toplumların belirli aşamalardan geçerek ilerlediği düşüncesini savunan düşünürler olmuştur; ancak Comte her bir aşamadan diğerine geçişin insan aklındaki bir ilerlemenin sonucu olduğunu belirterek bu düşünürlerden ayrı-

lır. Comte'un insan düşüncesinin, bilimlerin ve toplumların teolojik ve metafizik aşamalardan geçerek son olarak pozitif aşamaya ulaşacakları şeklindeki düşüncesi **Üç Hal Yasası** olarak adlandırılır. Şimdi Comte'un Üç Hal Yasası'nın aşamalarını kısaca inceleyelim:

- (1) **Teolojik Aşama:** Teolojik aşamada insan bütün olguların doğaüstü güçlerin bir sonucu olduğunu düşünür, bütün olguların kökenlerini ve nihai nedenlerini arar, bu aşamada duygular ve hayal gücü baskındır. Teolojik aşama dünyanın 1300 yılına kadar olan dönemine hakimdir (Ritzer, 2008:15). Teolojik aşamada insanlar her şeyin nedeninin Tanrı olduğunu, toplumsal ve fiziksel dünyanın Tanrı tarafından üretilmiş olduğunu düşünürler ve varoluşu kendi akıllarına dayanarak açıklamak yerine, kilisenin doktrinlerini kabul ederler. İnsanların toplumdaki yeri tanrısal güçler ve kilise tarafından belirlenir, toplumda kilisenin kabul ettiği 'gerçek'lere inanılır ve toplumsal yaşamı düzenlemek için kilise tarafından koyulan kurallara uyulur. Teolojik aşama fetişizm, çoktanrıcılık ve tektanrıcılık şeklinde üç döneme bölünmüştür. Fetişizm, doğanın insan duyguları ekseninde tanımlanmasıdır. Çoktanrıcılık birden çok tanrının ve tinin olduğu dönem, tektanrıcılık ise tek bir tanrının varlığının söz konusu olduğu, insan aklının adım adım uyanmaya başladığı dönemdir (Swingewood, 1998:63). Comte'a göre toplumsal evrimin her aşaması, kendinden önceki aşamadan çıkmaktadır, örneğin teolojik aşamanın son dönemi olan tektanrıcılık, insan düşüncesine soyut kavramların egemen olduğu metafizik aşamanın yolunu açmaktadır.
- (2) **Metafizik aşama:** Metafizik aşama, 1300-1800 yılları arasına hakim olan metafizik aşamada neden ya da öz gibi soyut düşünceler, ideal biçimler hakimdir (Ritzer, 2008:15). Olguların nedeninin kişiselleştirilmiş tanrılar değil, doğa gibi soyut güçler olduğuna inanılır. İnsanların saygı duyulması gereken temel hakları olduğu ve en önemli değerlerin bu haklar olduğu düşüncesinin yaygın olduğu bu aşamada özgür irade vurgulanmaktadır (Wernick, 2005:130). Bu aşamada da açıklamaların ana kaynağı soyut güçler olmakla birlikte açıklamalar Teolojik dönemdekilerden daha tutarlı ve sistematiktir.
- (3) **Pozitif Aşama:** 1800'den itibaren dünyanın girdiği Pozitif (ya da bilimsel) aşamada ise insan düşüncesi kesin doğruyu ve mutlak nedenleri aramaktan vazgeçer, düşünce özleri terk edilir. Bunun yerine artık akıl ve gözlemin bir bileşimi sayesinde olguların birbirlerini takip etmelerine ve birbirlerine benzemelerine neden olan değişmez ilişkilerini, yani olguların kanunlarını keşfetmeye çalışır (Ritzer, 2008:18). Başka bir deyişle pozitif aşama bilimsel aşama olduğu için bu aşamada pozitivist ve bilimsel bakış açısı ve bilimsel yöntem hakimdir; bu aşamada artık doğru olan değil, gerçek olan aranır; düşünceler ve açıklamalar spekülasyonlara değil, bilime ve ampirik deneyimlere dayanır. Teolojik sistem çok tanrıcılıktan tek tanrıcılığa doğru, metafizik sistem de çeşitli ve çok sayıda kuvvetten tek bir kuvvete, doğaya doğru ilerler ve bu noktalara ulaştıklarında en yetkin biçimlerini alırlar. Pozitif sistem ise en yetkin biçimini, bütün olay ve olguları tek ve genel bir olaya bağladığı zaman alacaktır (Kösemihal, 1982:152-3).

Pozitivizmde sistematik gözlem ve deneyime dayalı 'pozitif' (olgusal) bilgi lehine metafizik spekülasyonlar reddedilir. Pozitivizme göre bilim sayesinde olguların ardışıklıklarını ve birbirleriyle olan ilişkilerini inceleyebiliriz; ama şeylerin doğasına ya da özlerine nüfuz edemeyiz ve bunlara ilişkin manevi bilgiye ulaşamayız.

DİKKAT

Üç hal kanunundaki üç aşama bütün bilimler için geçerlidir, yani bütün bilimler bu aşamalardan geçerek pozitif aşamaya ulaşır. Bununla birlikte, bütün bilimler pozitif aşamaya aynı anda ulaşmazlar, bu aşamaya ulaşmaları bilimlerin sınıflandırılmasındaki yerlerine bağlıdır. Comte, bilimleri sınıflandırırken iki tür bilim olduğunu belirtir. **Birinci tür**, amacı olayları yöneten genel yasaları araştırmak olan soyut ve genel bilimlerdir. **İkinci tür**, bilimler birinci tür bilimlerden çıkan somut ve özel bilimlerdir. Örneğin, biyoloji birinci tür, botanik ise ikinci tür bilimdir. Comte, kuramsal ve genel bilimleri ele alarak bu bilimleri belirli ilkeler doğrultusunda sınıflandırır. İlk olarak, bilimler genelden özele ve basitten karmaşığa doğru sıralanırlar. Matematik en basit ve genel, sosyoloji ise en karmaşık ve özel bilimdir. İkincisi, bilimler mantıksal bağlılığa göre sıralanırlar. Bu, her bilimin kendinden önce gelen bilimlerden yararlandığı, ancak bu bilimlerin sahip olmadığı bir fazlalığa sahip olduğu anlamına gelir. Sosyoloji, matematikten “soyutlama ve bağlantı”, astronomiden “edilgen gözlemcilik ve varsayıcılık”, fizikten “etkin gözlemcilik ve deneyleme”, kimyadan “çözümleme ve sınıflama”, biyolojiden “statik ve dinamik inceleme” ve “çevre ve uyum” kavram ve kurallarını almıştır (Sencer ve Sencer, 1978:27-8). Bu açıdan sosyoloji, kendinden önce gelen bilimlerin tümünden yararlanır ve bunlara ek olarak kendi konusuna sahiptir. Üçüncüsü, bilimlerin bu şekilde sınıflandırılması didaktik bir değere sahiptir. Son olarak ise, bilimler üç hal yasasına göre sıralanmıştır. Her bilim, diğer bilimlere oranla genelliği, basitliği ve bağımsızlığı ölçüsünde pozitif aşamaya ulaşır. Buna göre pozitif evreye giren ilk bilim matematik, son giren bilim ise sosyolojidir (Kösemeihal, 1982:155).

En alta bulunanlar en basit bilimlerdir ve pozitif aşamaya daha önce ulaşırlar; bu nedenle bilimsel ilerleme incelendiğinde önce astronominin geliştiği, onu fiziğin, kimyanın, biyolojinin ve sosyolojinin izlediği görülür (Slattery, 1991:46). Başka bir deyişle pozitif düşünce biçimi matematik, fizik ve kimya bilimlerinde biyolojiden daha önce zorunlu hale gelmiştir. Her bilim kendinden önceki bilimler temelinde gelişir, bu bilimlerin bilgilerini içerir ve bu nedenle bilimler arasında bir hiyerarşi vardır. Daha sonra gelişen bilimler daha karmaşıktır ve genellikleri de artar. Kendilerinden önceki bilimlere dayanan, daha karmaşık olan bilimler pozitif aşamaya daha sonra ulaşırlar ve bilimler hiyerarşisinde daha üst sıralarda yer alırlar. Sosyoloji bu hiyerarşide kendinden hemen önce gelen biyolojiye özellikle bağlıdır. Biyoloji, fizik ve kimya gibi yalıtılmış öğelerden yola çıkar, organik bütünler ve sistemlerden başlar, yani bütüncül bir yapısı vardır (Swingewood, 1998:63; Cross, 2008: 26).

Comte'un üç hal yasası ve bilimlerin hiyerarşik sınıflandırması ile ilgilenmesinin nedeni, bütün mevcut bilgilerin bir sentezini yapmak istemesidir. Bütün bilimlerin bilgilerini içeren bilime ulaşabilmek için Comte, bilimleri hiyerarşik olarak sınıflandırmıştır. Aslında Comte'dan önce Turgot, Concorde ve Saint Simon gibi çeşitli düşünürler bilimlerin sınıflandırılması ile ilgili benzer görüşleri belirtmişlerdir. Örneğin, Saint Simon da ilk başlarda bütün bilimlerin bazı varsayımlara dayalı olduğunu, ama basitten karmaşığa doğru evrilerken hepsinin sonunda pozitif bir noktaya geldiğini belirtmiştir (Swingewood, 1998:62-63). Comte, bu iddiaları sistematize etmiş, ayrıntılandırmış ve sonuç olarak bilimler hiyerarşisinde en üst düzeydeki bilimin sosyoloji olduğunu savunmuştur. Psikoloji ise içe dönük (introspektif) yöntemi ve düşünceyi aşırı vurgulaması nedeniyle (Bodenhafer, 1923:15) Comte'un bilimler hiyerarşisinde yer almamıştır.

Comte'un bilimler hiyerarşisine göre bir bilim karmaşıklıklaştıkça ve bilgilerini kullandığı kendinden önceki bilim sayısı arttıkça hiyerarşik sıralamada yükselir ve pozitif aşamaya daha geç ulaşır.

Comte'un üç hal yasası ve bilimlerin sınıflandırılması üzerinde durmasının amacı, doğa bilimlerinde egemen olan düşünce biçiminin, siyaset konusunda zorunlu olması, dolayısıyla toplumun pozitif bir biliminin, sosyolojinin oluşumuna yol açması gerektiğini göstermek istemesidir (Aron, 2000:68).

D İ K K A T

Comte'un toplumsal düzen teorisinde sürekli vurgulanan uyum, denge ve toplumsal patoloji kavramları biyolojiden alınarak uyarlanmış kavramlardır. Sosyolojinin kendinden önceki bilimler, özellikle de biyoloji üzerinde temellendiğini düşünen Comte'a göre biyoloji gibi sosyoloji de toplumu bir sistem olarak görmeli ve bir bütün olarak çalışmalıdır. Sosyoloji, toplumsal sistemin çeşitli parçaları arasındaki eylem ve tepkileri incelemelidir. Bireysel unsurlar bütünle olan ilişkileri çerçevesinde analiz edilmelidir. Biyolojik organizmalar gibi toplum da kendini oluşturan parçalara indirgenemeyecek karmaşık bir birimdir. Başka bir deyişle *toplum, kendini oluşturan parçalara indirgenemez. Bu nedenle parçalara ait bilgi edinmek için bütünü incelemek gerekir, bunun tersi olamaz* (Swingewood, 1998:64). Örneğin, dinin durumu ya da bir toplumda devletin biçimi, bu toplumun bütünü düşünülmeden anlaşılabilir. Aynı şekilde, tarihsel evrimin bir anı da tarihsel evrimin bütünü düşünülmeden anlaşılabilir. Comte'a göre toplum, bireysel parçaları ve bütün arasındaki uyumla karakterize edilen kolektif bir organizmadır. Nasıl biyolojide bir yapıyı anatomik olarak elementlerine, dokularına ve organlarına ayrıştırabiliyorsak, toplumsal organizmayı da ayrıştırabileceğimizi savunan Comte'a göre toplumsal güç biçimleri dokulara, elementler toplumun tohumu olan aileye, organlar da kentlere denk düşmektedir. Biyolojide doğal yasalar bedensel organizmadaki hastalıklar tarafından nasıl bozuluyorsa, toplumda da patolojik durumlar aynı şekilde meydana gelir.

Toplumun kendini oluşturan parçalara indirgenemeyeceğini ve bu parçalar hakkında bilgi edinmek için bütünü incelemek gerektiğini ileri süren Comte, bu açıdan Aydınlanma düşünürlerinden önemli bir şekilde farklılaşır.

Comte, biyolojik terim ve modelleri kendi sosyolojisine eklemiş; toplumu biyolojik kavramlar temelinde incelemiştir.

Toplumsal Statik, Toplumsal Dinamik

Statik ve dinamik, Comte'un sosyolojisindeki en temel kavramlardır. Nasıl biyolojik organizmaların evrimlerinin ve gelişmelerinin kesin şekilde tanımlanmış kanunları varsa, toplumsal sistemlerin de evrimlerinde ve gelişmelerinde benzer kanunlar vardır ve sosyoloji, toplumsal örgütlenmenin hem statik hem de dinamik yönünü analiz ederek toplumsal evrimdeki bu desenleri ortaya koymalıdır. *Comte, biyolojideki anatomi ile fizyoloji arasındaki ayrımı kullanarak sosyolojinin yaptığı işlevden, dinamiği statikten, toplumsal düzeni toplumsal ilerlemeden ayırabileceğini savunmuştur.*

Bütün canlı varlıklar gibi toplum da statik ve dinamik ilişkilerle var olur. Statik, parçalarla bütün arasında normal durumda mevcut olan dengedir. Toplumsal statik de toplumsal düzenin, toplumsal sistemin farklı parçalarının hareket ve tepkilerinin yasalarını araştırır. Başka bir deyişle toplumsal statik, toplumsal uzlaşmanın incelenmesidir. Toplumun bir organizmaya benzetildiğini düşünürsek, nasıl bir organın çalışması o organ canlı varlığın bütünü içine konulmadan incelenemezse, siyaset ya da devlet de belirli bir zaman dilimindeki toplumun içine konulmadan incelenemez. Bu açıdan toplumsal statik, işbölümü, aile, din gibi toplumsal sistem açısından işlevsel olan toplumsal olgular arasındaki karşılıklı bağların netleştirilmesi ile ilgilidir. Hem toplumun belirli bir andaki yapısının, hem de toplumsal uzlaşmayı belirleyen öğelerin çözümlenmesini içeren toplumsal statik, sonuçta bütün insan topluluklarının temel düzenlerinin incelenmesidir (Swingewood, 1998: 65; Aron, 2000:85).

Toplumsal statik toplumsal düzenin yasalarının, toplumsal dinamik ise toplumsal değişimin ve ilerlemenin yasalarının incelenmesidir.

Dinamik değişimle ilgilidir, toplumsal dinamik de farklı toplum tiplerinde değişen bu karşılıklı bağların empirik olarak incelenmesidir. Comte sosyolojinin hem toplumsal statik hem de toplumsal dinamikle ilgilenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Toplumsal dinamiğin toplumsal statikten daha önemli olduğunu düşünmüştür. Toplumsal dinamik, basitçe insan toplumlarının kat ettiği ardışık aşamaların ifadesi değildir, insan düşüncesinin ve insan toplumlarının oluşumunun birbirini izleyen zorunlu evrelerinin incelenmesidir. Toplumsal dinamik, toplumsal statığe bağlıdır, statik insan toplumlarının temel düzenini ortaya çıkarırken dinamik de bu düzenin son aşama olan pozitif aşamaya ulaşana dek geçirdikleri değişimi gösterir. Comte sosyolojinin bu yönünü tarihsel yöntem olarak adlandırır (Aron, 2000:85).

Yöntem açısından Comte'un sosyolojisinde karşılaştırmalı yöntem statığe, tarihsel yöntem ise dinamiğe aittir. Karşılaştırmalı yöntem çeşitli toplumların aynı anda içinde buldukları ve birbirinden tamamen bağımsız olan durumların karşılaştırılmasıdır. Tarihsel yöntem ise, bu durumların toplumsal gelişmenin dinamik yasaları aracılığıyla toplumsal evrimle ilişkilendirilmesidir (Swingewood, 1998:65). Comte, uygarlığın farklı dönemlerinin tarihsel karşılaştırmalarının ancak genel toplumsal evrime atfedildiği takdirde bilimsel bir niteliğe sahip olacağını belirterek tarihsel yöntemin önemini vurgulamıştır.

Endüstri Toplumu ve İşbölümü

Comte, toplumsal bakış açısını, tüm bilimsel anlayışları kavrayan tek ve evrensel bir bakış açısı olarak tanımlamaktadır. Modern toplumda toplumsal birlik isteğinin politik ya da ekonomik güçlerden değil, ahlaki ve entelektüel güçlerden kaynaklandığını ileri sürerek *toplumsal olanı politik olandan da ekonomik olandan da ayırmıştır*. Yönetimin kendi sorumluluklarını güç uygulayarak değil, ahlaki ve entelektüel önderlik yaparak yerine getirmesi gerektiğini, ekonomik faaliyetlerin uygun şekilde düzenlenmesini de toplumsal uyumu da sağlayabilecek olanın yalnızca ahlak olduğunu savunmuştur. Bu açıdan, toplumsal düzeni yapay kurumların düzenlemesinden bağımsız, serbest şekilde işleyen piyasa güçlerinin bir sonucu olarak gören politik ekonomiyi ve ekonomik olguları toplumsal bütünden ayırarak inceledikleri için liberal iktisatçıları eleştirmiştir (Swingewood, 1998:69).

DİKKAT

Comte'un pozitivizmine göre toplum, endüstrileşmeye doğru evrim geçiren bir sistemdir ve bilimsel incelemenin nesnesi toplumdur. Başka bir deyişle toplumsal alan ekonomiden, politikadan ve tarihten ayrılır.

Comte, endüstriyel işçi sınıfını yeni bir toplumsal olgu olarak kabul eder. Endüstri sayesinde işler en yüksek verimi sağlayacak şekilde örgütlenmiş, bu şekilde yapılan üretim sonucunda fabrikalarda çalışıp kenar mahallelerde yaşayan yeni bir işçi sınıfı doğmuştur. Ancak Comte'a göre üretim herkesin yararına; çünkü endüstri toplumunun yasası zenginliğin artmasıdır. Üretimin herkesin yararına olduğunu düşündüğü için Comte endüstriyel işçi sınıfı ile işverenler arasında bir çıkar çatışması olduğunu düşünmez. Comte, özel mülkiyet ve kamu mülkiyeti arasındaki çelişkiyle ilgilenmez, her toplumsal düzende gücün, toplumsal ve ekonomik otoriteye sahip olan zenginlerin elinde olması Comte'a göre zorunlu ve kaçınılmazdır. Comte'a göre asıl mesele, kişisel mülkiyetin keyfi niteliğinden arındırılmasıdır. Özel mülkiyete sahip olanların toplumu keyfi olarak değil, evrensel ilkelere dayanan, işçilerin itaatini sağlayabilecek şekilde yönetmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle Comte üretim araçlarının kamulaştırılmasına eğilimli değildir, özel mül-

kiyeti korumak ve elit bir grup tarafından kullanılan bir toplumsal işlev haline getirmek ister (Swingewood, 1998:70).

Comte, işbölümünün toplumda insanları bir arada tutan ve toplumsal evrimi sağlayan bir olgu olduğunu düşünür. Gelişmiş toplumlarda işbölümünün uzmanlaşmasının, işçilerin sürekli sıradan işlerle ilgilendikleri için yeteneklerini geliştirememelerine, bu nedenle insanların anlayışını kısıtlayıp ve işçi sınıfı arasında cehaleti artırdığını düşünür. Bununla birlikte işbölümünün temel bir işlevi vardır, bu işlev, insanların toplumun doğal yasalarını boyun eğmelerini, toplum içindeki yerlerini kabul etmelerini ve toplumun genel dengesine uyum göstermelerini sağlamaktır. Diğer bir deyişle işbölümü, Comte'a göre işçiler ve işverenler arasında çıkar çatışması yaratacak bir olgu değil, elit bir grup tarafından toplumsal uyumu sağlamak için kullanılacak bir araçtır. Comte bu yönetimin sivil kurumlara devredilmesi taraftarı değildir; çünkü ona göre Fransız Devrimi sonrasında bu kurumlar kendi bünyelerinden toplumsal birlik açısından zorunlu olan değerleri taşıyan kurumlar geliştirememişlerdir. Bu nedenle işbölümünü bir araç olarak kullanıp insanların içinde buldukları toplumsal konuma uyum sağlamalarını sağlaması gereken küçük bir elit gruptur (Swingewood, 1998:70).

Comte'un sosyolojisinde işbölümü elit bir grup tarafından toplumsal uyumu sağlamak için kullanılan bir araç haline gelmiştir.

Üretim araçlarının mülkiyeti konusunda Saint Simon ve Comte'un düşünceleri arasındaki temel fark nedir?

SIRA SİZDE

Toplumsal Yasaların Belirleyiciliği

Comte'a göre toplumsal olgular değişmez yasalara bağlı olduğu için bu yasalar ortaya konulduktan sonra insanlık bu yasalara boyun eğmek zorundadır. Comte, bireylerin doğal ve toplumsal yasalar karşısında boyun eğmesini "rasyonel boyun eğiş" ya da "rasyonel teslimiyet" olarak adlandırır. Bilim toplumsal denetimi olanaklı hale getirecek, toplumsal ilkeleri yerleştirerek düzen ve ilerleme ihtiyacını aynı anda karşılayacaktır; bu nedenle insanlar toplumsal düzene boyun eğmelidirler. Bu rasyonel boyun eğiş, bireylerin toplumsal statülerini kabullenmeleri ve endüstri toplumu içindeki eşitsizliklere boyun eğmeleri anlamına gelmektedir. Her ne kadar pozitivist sosyoloji işçi sınıfının yoksulluğunu bir toplumsal problem olarak görse ve durumlarını biraz iyileştirmeye çalışacak olsa da, kendi yaptığı sınıflandırmayı yok etmeyi ve genel ekonomiyi bozmayı göze almayacaktır (Swingewood, 1998:67). Comte, Saint Simon'un Fransız Devrimi sonrasında toplumda ahlaki bir boşluk, bir kriz meydana geldiği düşüncesini paylaşmıştır ve Saint Simon gibi o da bu boşluğu doldurmak için yeni bir din önermiştir. Comte, toplumun içinde bulunduğu aşamaya uyarlanmış herhangi bir din biçimi olmadığı takdirde toplumun bölüneceğini ve şiddetin yaygınlaşacağını ileri sürmüştür (Hamilton, 1996:50). Bilimsel düşünen insanların geleneksel anlamda dine, vahiylerle ya da Tanrısallığa inanmayacağını ama dinin insanların sürekli bir ihtiyacını, kendilerini aşan bir şeyleri sevme ihtiyacını karşıladığını, bu nedenle toplumun dine ihtiyacı olduğunu düşünür. Başka bir deyişle *Comte da Saint Simon gibi dini, insanları ve toplumu bir arada tutacak bir toplumsal bağ olarak görmüştür*. Comte'un önerdiği din 'İnsanlık Dini'dir ve bu dinin işlevi, yöneten sınıfla yönetilenler (işçi sınıfı) arasında arabuluculuk yapmak (Swingewood, 1998:67) ve toplumsal düzenin kurulabilmesi için gerekli olan ahlaki uzlaşmayı sağlamak (Slattery, 1991:47) olacaktır. Comte, bu yeni dinde insanlığın sevineceğini ileri sürmüştür. Burada insanlıktan kastettiği mevcut insanların toplamı değil, şimdiye dek yaşamış ve ölmüş olan bütün insanlardan oluşan, ölümsüzlük kazanmış insanlıktır

Comte'un sosyolojisinde birey pasiftir, insan düşüncesi toplumsal biçimlerin ilerlemesinde etkili olsa da son aşamada toplumsal gelişme nesnel, belirleyici dışsal olgulara bağlıdır.

Comte'un insanlık dininin üç temeli vardır: ilke olarak aşk, temel olarak düzen, amaç olarak ilerleme (Köseihal, 1982:158).

(Aron, 2000:99). *Comte'un kurmaya çalıştığı bu yeni din, yeni bilimsel ve rasyo- nel endüstriyel dönem için pozitivizm adına bir dizi ahlaki inancı yerleştirmek amacıyla yöneliktir; ancak insanlık dini düşüncesi, genel olarak entelektüel çev- reden destek bulmamıştır* (Kirby, 1997: 415).

DİKKAT

Comte, toplumsal düzenin ancak bir dizi ahlaki değer üzerinde inşa edileceği görüşünü benimsemiş, yeni toplumsal düzen için gerekli olan ahlaki uzlaşmayı, insanlık dini aracılığıyla pozitivizmin sağlayacağını savunmuştur.

Comte'a göre bireyler özgür iradeye sahip olsalar bile kendi toplumsal statülerini ya da toplumsal yapıları değiştiremezler çünkü bunları belirleyen toplum yasalarıdır ve bu yasalar bireylerin üzerindedir.

Comte'a göre toplumdaki eşitsizliklerin çözümü, negatif "haklar" kavramı yerine pozitif "ödevler" kavramı geçtiğinde mümkün olacaktır. Ahlaki bir eğitim sayesinde bireyler hak ettikleri toplumsal statünün ne olduğunun farkına varacak ve bu konumu kabul edeceklerdir. Diğer bir deyişle Comte mülkiyetin bölüşümü ya da işçi sınıfının örgütlenişi ile ilgili bir sorun görmez; çünkü ona göre bireyler özgür iradeye sahip olsalar bile son kertede toplumun doğal yasaları insan eylemlerinden daha etkili olacaktır. Bireylerin etkileşimde bulunarak kendi sosyal konumlarını ve toplumsal yapıları değiştirmeleri mümkün görünmemektedir; çünkü bunları belirleyen toplum yasalarıdır ve bireyler kendilerinin ötesinde olan bu yasalara bağlıdırlar. (Swingewood, 1998:67-8; Cross, 2008: 27-8).

Comte'un Yöntemsel Stratejileri

Sosyolojinin pozitivist yöntemi benimsemesi gerektiğini düşünen ve sosyolojik pozitivizmi geliştiren Comte, veri toplamak, teorileri test etmek ve analiz edilen verilerden teorik ilkelere ulaşmak için ne gibi yöntemsel stratejiler izlenmesi gerektiği üzerinde de durmuştur. Comte'un temel olarak dört yöntemsel stratejisi vardır. Bunlardan birincisi **gözlem**dir. Comte, toplumsal olguların ahlaki yargılardan uzak bir şekilde gözlemlenmesi gerektiğini belirtmiştir. İkinci stratejisi **deney**dir. Comte deneyle laboratuvarında yapılan deneylere benzer uygulamaları değil, doğal seyrinde devam eden toplumsal durumların dışarıdan bir müdahaleyle kesilmesi gibi durumları kastetmektedir. Nasıl bir doktor bir hastalık durumunda bedeninin normal işlevini kaybedişini ve bu hastalıkla nasıl baş ettiğini gözlemleyebiliyorsa, Comte'a göre bir sosyolog da toplumdaki toplumsal patolojileri benzer şekilde gözlemleyebilir (Turner, 2001:34:33). Comte'un bahsettiği üçüncü strateji **karşılaştırma**dır. Comte karşılaştırma stratejisi ile farklı toplumların yapılarının karşılaştırılabileceğini belirtmektedir. Aslında Comte karşılaştırma ile sadece yapıların değil, dinamiklerin de karşılaştırılabileceğini, insan toplumunun önceki ve sonraki toplumsal biçimlerinin kıyaslanabileceğini düşünmektedir; ancak bunun için karşılaştırma yönteminin değiştirilmiş bir biçimi olan tarihsel analiz stratejisinin kullanılması gerektiğini belirtir. Bu açıdan bakıldığında Comte'un üç hal kanunu, tarih boyunca insan düşüncesinin ve bu düşünceye karşılık gelen yapıların incelenmesine izin veren bir tarihsel yöntemdir (Turner, 2001:34).

Özetle Comte'un sosyolojiye en önemli katkıları sosyolojinin yöntemi olarak pozitivizmi benimsemesi, saf haliyle ampirizmi, yani sadece toplumsal gerçekliklere ilişkin veri toplanması ve ölçüm yapılması fikrini reddetmesi, gerçeklerle teorilerin ilişki içinde olduğunu savunması, bütün toplumsal olguların değişmez kanunlara bağlı olduğunu ve sosyal bilimlerin görevinin bu kanunların gerçekliğini ortaya koymak olduğunu belirtmiş olması olarak görülür. Comte birçok kuramcuyu etkilemiştir. Genel olarak Comte'un pozitivizm anlayışının ve toplumsal olguların indirgenemez olduğu yö-

nündeki düşüncelerinin Durkheim'i (Wernick, 2005:133), toplumsal gelişme sürecinde uzmanlaşmış işbölümünün etkileri hakkındaki düşüncelerinin Marx'ı (Swingewood, 1998:71) ve toplumu biyoloji kökenli kavramlarla ve biyolojik organizmaya benzeterek incelemesinin de Spencer'ı etkilediği söylenebilir.

Comte'un sosyolojiye en önemli katkılarından biri, toplumsal olguların incelenmesinde metafiziği reddederek ampirik yöntemi savunmasıdır. Bu ne anlama gelir? Düşününüz.

Frédéric LE PLAY (1806-1888). Le Play de Comte gibi Politeknik ekolünden gelir ve Saint Simon'dan etkilenmiştir. Le Play oldukça dindar ve muhafazakar bir düşünürdür. Yeni toplumsal sınıflara bölünmüş, bireysel endüstri toplumunda toplumsal barışı sağlayacak sosyal bilim bazlı bir reform programı geliştirmek için çalışmış (Wernick, 2006:331) ve toplumsal yapının dini kriterlere uygun olarak inşa edilmesi gerektiğini savunmuştur (Maus, 1998:16). Toplumsal düzenin uygun şekilde sürdürülmesi için dinin kesinlikle gerekli olduğunu ve ailede, endüstriyel örgütlerde (fabrikalarda) ve devlette otoritenin bu çerçevede yeniden kurulması gerektiğini savunmuştur.

Le Play özellikle yöntemsel açıdan sosyolojinin doğuşunda önemli bir rol oynamıştır. Le Play'in yöntemi; alan çalışmasını, survey araştırmalarını, sınıflandırma sistemlerini ve temsili vakaların çok yönlü çalışmalarını bütünleştiren bir yöntemdir (Wernick, 2006:331). Sosyolojideki monografi araştırmalarının ve günümüzde survey olarak adlandırılan çalışmaların metodolojik kökü Le Play'e uzanır. Le Play'in analiz birimi işçi sınıfı aileleridir ve işçi sınıfı ailelerinin aile yaşamlarının tüm yönlerinin niceliksel bir ifadesi olarak aile bütçelerini sistematik olarak incelemiştir. Le Play işçi sınıfı ailelerinin dışında insanların emeğini, emeğin ekonomik örgütlenişini, aile aracılığı ile tüm toplumu etkileyen coğrafi yerleşimleri ve aile yaşamının çeşitli yönlerini incelemiş ve işçi sınıfının doğal gelişiminin genel koşulları ile ilgili monografiler yapmıştır. Le Play önce Avrupa ailelerini kapsayan çalışmalarını yayınlamış, daha sonra Amerikan ailelerini de inceleyerek iki aile tipini karşılaştırmıştır (Maus, 1998:16).

Resim 2.3
Frédéric LE PLAY

J. S. MILL VE H. SPENCER: EVRİMCİLİK VE POZİTİVİZM

Comte'tan sonra sosyolojik pozitivizmin gelişmesinde iki önemli etki söz konusudur. Bunlardan ilki, toplumu, kendine özgü doğa yasalarının işleyişiyle evrim geçiren bir organizma şeklinde tanımlandığı için toplum biliminin yönteminin doğa bilimlerinin yönteminden farklı olmadığı, deney ve gözleme dayalı olması gerektiği görüşüdür. İkincisi ise, empirik yöntemin giderek daha çok benimsenmesi ve istatistiklere verilen değerin artmasıdır (Swingewood, 1998:71). Mill ve Spencer, çalışmalarını bu görüşler çerçevesinde yürüten ve ilk dönem sosyolojik gelişmeler içinde önemli bir yere sahip olan iki sosyologdur.

John Stuart Mill

John Stuart Mill'in sosyolojiye katkısını özetleyebilmek.

Resim 2.4

John Stuart MILL

John Stuart MILL (1806-1873)

J.S. Mill, Londra'da dünyaya gelmiştir. Babası, kariyerini gazetecilikte yapsa da dönemin en ünlü entelektüellerinden Jeremy Bentham'la felsefi çalışmalar yapan James Mill'dir. J.S. Mill küçük yaşlardan itibaren Yunanca ve Latince eğitimi almış, daha sonra tarih, mantık, matematik konularında çalışmış ve ekonomik teori konusunda uzmanlaşmıştır.

Mill sosyolojiye daha çok yöntemle ilgili çalışmaları sayesinde katkıda bulunmuş, diğer taraftan ekonomi ile ilgili çalışmaları sayesinde modern ekonomi biliminin temellerini atmıştır.

Mill ekonomi, felsefe, mantık ve kadın hakları başta olmak üzere çok çeşitli konularda eserler ortaya koymuştur. Mill'in çalışmaları genel olarak liberalizm ve faydacılıkla ilgilidir. Mill, babası James Mill ve Jeremy Bentham tarafından geliştirilen Faydacı teoriyi liberalizme uyarlamış ve eylemlerin ya da toplumsal düzenlemelemin, mutluluk ürettikleri ölçüde doğru ya da iyi kabul edilebilecekleri fikrini benimsemiştir. Mill, Comte ve Spencer gibi topluma ilişkin sosyolojik bir analiz yapmamış, sosyolojik bir teori geliştirmemiştir; çünkü Mill'e göre sosyoloji zamanından önce, erken doğmuş bir bilimdir (Keat ve Urry, 1994:91). Mill'in sosyolojiye teori-den çok yöntemsel açısından katkıda bulunduğu söylenebilir. Diğer taraftan ekonomi ile ilgili çalışmalarının bir bilim olarak modern ekonominin temellerinin atılmasını sağlamıştır (Callinicos,2004:109).

Mill, Saint Simon ve Comte'un çalışmalarından oldukça etkilenmiş, Comte'un üç hal yasasını, dinamik ve statik arasında yaptığı ayrımı, tarihsel analiz yöntemini ve uzlaşma kavramlarını benimsemiştir. Saint Simon ve Comte'un çalışmaları tarihi organik ve geçişsel dönemlere ayırırlar. Organik dönemlerde insanlar ve toplumsal kurumlar sabit bir sistem içinde örgütlenirler, bu örgütlenme tarzı içinde her parça diğerlerini tamamlayıcı, destekleyici bir işlev görür. Ancak zamanla bu bütünün parçaları ayrışır, bir düzensizlik dönemi başlar ve toplumsal değişme meydana gelir. Mill bu fikri benimser, toplumun belirli bir kısmında, örneğin bir toplumsal kurumda ya da bireyde meydana gelen bir değişimin toplumun diğer kısımlarında da değişime neden olacağını ve sonuçta toplumun bütün kısımlarını değiştireceğini savunur (Kilcullen, 1996). İnsanların davranışlarında meydana gelen bir değişim, bu insanların çalıştıkları ya da ait oldukları kurumlarda değişime neden olacak, kurumlarda meydana gelen bir değişim de bu kurumlara ait olan insanlarda ve diğer kurumlarda değişime neden olacaktır. Böylece Mill bireylerin karşılıklı olarak birbirlerini etkilediklerini, birbirlerine bağlı olduklarını, birbirilerine tepki verdiklerini, bu nedenle toplumda herhangi bir noktada yaşanacak bir değişimin toplumun geri kalanını da etkileyeceğini vurgulamış olur (Kilcullen, 1996). Bu durumu fizyologların "konsensüs" terimi ile açıklayan Mill'e göre bu durum, çeşitli organların ve işlevlerin aynı fiziksel çerçeve içinde varolmasına benzemekte, böylece Mill bütün toplumsal olguların toplumun bütün kısımlarından az ya da çok etkileneceğini vurgulamaktadır.

Comte'dan farklı olarak Mill, psikolojinin önemli olduğunu düşünmüş ve etolojinin insan doğasının yasalarının bilimi olduğunu savunmuştur. Mill'e göre bütün toplumsal olgular, insanların dürtü ve güdülerini yöneten yasalara göre kurulmuştur. Mill, toplumsal olgulara ilişkin yasaların, toplum halinde birleşmiş insanların eylem ve tutkularına ilişkin yasalar olduğunu, bunun dışında toplumsal yasalar olamayacağını savunmuştur. Çünkü Mill'e göre insanlar bir araya geldikleri zaman kimyasal bir bileşim gibi, farklı özelliklere sahip olan başka bir şey haline dönmeyizler. Bu nedenle toplumsal olgular, dışsal koşulların toplum üzerindeki etkisi ile yaratılmış olsalar da aslında insan doğasına ilişkin olgulardır. Psikoloji, Comte'un bilimler hiyerarşisinde yer almamaktaydı; ama Mill'e göre sosyoloji, sosyolojik çalışmalarda ortaya konmuş ampirik yasalarından çok felsefi düşüncelerden türetilen psikoloji yasalarından ve sosyoloji ile psikolojiyi birbirine bağlayan etoloji yasalarından oluşmaktadır; yani sosyolojinin yasaları, insan doğasını yönlendiren yasalardır. Başka bir deyişle Mill, toplumsal olanın psikolojik olana indirgenmesini önermiştir (Swingewood, 1998:73). Bu düşüncenin nedeni, psikolojinin yasalarına gözlem ve deneyle ulaşılabilir olmasıdır. Bu çerçevede toplumdaki en küçük temel ögenin tekil insanlar olduğunu düşünen Mill, etkileşimde bulunan insanların davranışlarını yöneten yasalar toplumdaki bireyin davranışlarını yöneten yasalardan çıkarsanabileceğini düşünür. Diğer bir deyişle toplumsal yaşamla ilgili bütün yasalar en sonunda psikolojinin yasalarına ulaşmaya çalışmaktadırlar (Keat ve Urry, 1994:92).

Yöntemsel açıdan incelendiğinde Comte gibi Mill de toplum biliminin doğa bilimlerinin yöntemini uygulaması gerektiği düşüncesini benimsemiş ve Comte gibi o da toplumsal incelemeleri ikiye ayırmıştır. Bunlardan ilki, toplumsal öğelerin bir arada varoluşlarının, yani sabit olduğu varsayılan bir bağlamda insan davranışının neden ve sonuçlarının incelenmesidir. İkincisi ise, toplumsal öğelerin ardışıklığının, yani ilerlemenin ve değişimin incelenmesidir (Kilcullen, 1996). Birinci tip incelemelerde sorulan soru, genel toplumsal koşulların belirli bir durumda verili bir nedenin sonuçlarının ne olacağı sorusudur, ikinci tip incelemelerde ise, genel toplumsal koşulları belirleyen yasaların neler olduğu, yani toplumun genel durumunu, büyük toplumsal olguları veya gerçekleri üreten nedenlerin neler olduğudur. Mill, çeşitli toplumsal olguların bir arada varoluşlarında bazı benzerlikler olduğunu, bu nedenle de bir neden bu olgulardan birini etkilediğinde diğerlerinin de etkilendiğini belirtir. Ancak toplumsal olguların bir arada varoluşları arasındaki benzerlikler, bu olguları belirleyen nedensellik yasalarının sonucu olmalıdırlar. Dolayısıyla toplumun çeşitli parçalarının, çeşitli öğelerinin arasındaki ilişki, toplumdaki ardışıklığı düzenleyen yasalardan türemiş olan yasalardır. Bu durumda sosyal bilimlerin asıl meselesi toplumun belirli bir durumunun nasıl olup da, kendisinden sonra meydana gelecek ve ardışık olarak kendi yerini alacak olan durumu ürettiğini gösteren yasaları bulmaktır (Mill, (2009 [1843]). Bu yasalara nasıl ulaşılacağı sorusunun yanıtını arayan Mill, insan doğasına ilişkin çalışmaların da doğa bilimlerindeki aynı mantıksal yapıya sahip olması gerektiğini savunur. İnsan doğasının, insan davranışının bilimsel ilkeler tarafından yönetildiğini ve bu ilkelerin mantık yolu ile ortaya konabileceğini düşünür. Mill'e göre insan davranışı ve her insanın ahlaki karakteri evrensel yasalara bağlıdır; ancak bu yasalar doğrudan deney ve gözlem yoluyla incelenemezler. O halde bu yasalar nasıl incelenecektir? Mill, doğa bilimlerinde kullanılan çeşitli bilimsel yöntemleri ele alır ve bu yöntemlerin hepsinin sosyal bilimlere uygulanmaya elverişli olmadığını belirtir.

Etoloji, başlangıçta hayvan ve insan davranışlarını karşılaştırma yöntemine dayalı bir karşılaştırmalı davranış bilimi iken, zaman içerisinde daha çok zoolojinin hayvan davranışlarını inceleyen bir alt dalına dönüşmüştür.

Ancak doğa bilimlerinde sosyal bilimler için de kullanılabilir olan bir yöntem vardır, bu yöntem tümdengelimdir. Tümdengelim yoluyla neden sonuç ilişkileri ortaya konabilir. Örneğin belirli bir politikanın ya da yasaların insanlar üzerindeki etkileri ortaya konabilir. İşte Mill'in deney ve gözlemlerle incelenmeyeceğini belirttiği insan davranışını yöneten evrensel yasalar böylece tümdengelim yoluyla incelenebilirler. Mill için psikolojinin yasaları, yani deney ve gözlemlerle ulaşılabilen yasalar sosyal bilim için tek güvenilir temeldir (Keat ve Urry, 1994:92).

Mill, 1843 tarihinde yayınlanan Mantığın Sistemi (System of Logic, Ratiocinative and Deductive) adlı eserinde insanlara yönelik genel bir bilimin temeli olarak tümdengelimden geçen ve olmayan biçimlerini birbirinden ayırmaya çalışmış, felsefenin ve akıl yürütmenin de doğa bilimlerinin ilkelerinden türetilmiş bir mantık biçimi kullanılması gerektiğini ileri sürerek onlar için doğa bilimlerinden ve matematikten türetilmiş sağlam bir yöntem sağlamıştır. Ampirist olan ve matematiksel gerçekler de dahil olmak üzere gerçeklerin sezgilerden ziyade gözleme dayalı olduğunu ileri süren Mill, böylece deneysel yöntem tartışmasını sosyolojiyi de kapsayacak şekilde genişletmiştir (Marshall, 1999:503). "Mantığın Sistemi" adlı eserinde Mill, "tutarlılık mantığı" olarak adlandırdığı bir mantıktan bahseder. Mill'e göre kanıtlanmanın bir mantığı vardır, yani kanıtların bu kanıttan çıkarılan sonuçları nasıl ispatladığını ya da ispatlamaya çalıştığını gösteren bir mantık vardır. Bu mantık önemlidir çünkü Mill sosyal bilimlerin insan ilişkilerini sağduyudan daha ileri bir düzeyde açıklayamayacağını, insan davranışının genel nedensellik yasalarıyla değil, ancak sezgisel ilkelerle açıklanabileceğini savunan dönemin bazı düşünürlerine karşı çıkmış, sezgisel felsefenin politik muhafazakârlığa yol açacağını düşünmüştür (Mautner, 1998). Mill şeylerin doğasına veya olayların görünmeyen, gizli nedenlerine insan zihniyle ulaşılamayacağını, deneyimlerimiz dışında hiçbir yolla bilgiye ulaşılamayacağını düşünür (Keat ve Urry, 1994:91).

Mill düşüncelerimizin deneyimlerimizden kaynaklandığını, bildiğimizi düşündüğümüz bütün genel ilkelerin kaynağının tümevarım olduğunu, dolayısıyla tümdengelim, tümevarım üzerine kurulu olduğunu savunur (Mill, 2009 [1843]:208). Mill'e göre tümevarım ile tekil bir gerçektan yola çıkarak bütün doğa olaylarını yöneten genel önermelere ulaşabiliriz. Tümdengelim ise Mill'e göre özel olayların açıklanmasında kullanılan, kendilerinden yasaların çıkarsandığı kurallardır (Keat ve Urry, 1994:91). Mill tümevarım ve tümdengelim mantıklarının evrensel olarak uygulanabileceğini düşünür; çünkü ona göre bütün olaylar tek bir doğal dünyaya aittir ve aynı bilimsel yöntem hepsine uygulanabilir. Mill, kendi yöntemini **tersyüz edilmiş tümdengelim** olarak tanımlar ve toplum bilimine en uygun yöntemin günümüzde hipotetik tümdengelim olarak bilinen somut tümdengelimci yöntem ve ters yüz edilmiş tümdengelim olduğunu savunur. Somut tümdengelimci yöntem (hipotetik tümdengelim), bir hipotezde ifade edilen iddiaların ve öngörülen tahminlerin ampirik verilerin kullanılmasıyla test edilmesidir. Ancak Mill'e göre sosyal bilimlerin bunun aksine işlemektedir; sosyal bilimler ampirik verilere dayanarak yapılan genellemelerden, daha önce yapılmış olan genellemeleri de açıklayabilecek hipotezler yaratmaya çalışır ve böylece toplumsal süreçlerin nedensel açıklamalarını sunar (Marshall, 1999:503).

Mill, sadece tümdengelimci olan yöntemlere karşı çıkmış ve toplumu incelemek için en uygun yöntemin somut tümdengelim olduğunu savunmuştur.

Herbert Spencer: Pozitivist Organizmacılık

Spencer'in sosyolojiye katkısını ve Sosyal Darwinizm teorisini özetleyebilmek.

Herbert SPENCER (1820-1903)

Spencer, 27 Nisan 1820'de İngiltere'de doğmuştur. Teknik alanda eğitim görmüş ve bir süre demiryolu mühendisliği, teknik ressamlık ve gazetecilik gibi çeşitli işler yapmıştır. En önemli eserleri arasında Sentetik Felsefe Sistemi (1862-1893), Toplumsal İstatistik (1851), Devlete Karşı İnsan (1884) sayılabilir.

Resim 2.5

Herbert SPENCER

Spencer'in sosyolojiye yaklaşımı ile bilimsel bilginin doğası hakkındaki düşünceleri Comte'un düşüncelerine oldukça yakın olduğu için sosyoloji teorisinin gelişimindeki etkileri açısından çoğu zaman Comte ile birlikte anılır. Gerçekten de her ikisi de (a) bütün bilimlerin ortak felsefi köklere sahip olduklarına ve birleştirilebileceklerine, (b) doğal dünyayı yöneten yasalar gibi toplumsal dünyayı yöneten yasalar olduğuna ve (c) bu yasaların nasıl işlediği ortaya çıkarılırsa, toplumsal olguların tahmin edilebileceğine ve yönetilebileceğine inanmışlardır (Cuff vd., 1989:27). Diğer taraftan aralarında önemli bir fark vardır, Comte muhafazakar olarak nitelenirken, Spencer ilk çalışmalarından itibaren liberaldir, sonraki çalışmalarında kısmen muhafazakarlaşmış olsa da yaşamı boyunca çalışmalarında liberal öğeler yer almıştır. Spencer, liberalizmin bırakınız yapınlar anlayışını benimsemiş, insanların birbirlerinin haklarına gönüllü olarak saygı göstermeleri sonucunda otomatik olarak doğal bir toplumsal denge oluştuğunu ve devletin bu dengeye, diğer bir deyişle insanlar arasındaki ilişkilere müdahale etmemesi gerektiğini ileri sürmüştür. Başka bir deyişle Comte, toplumsal reformlarla ilgilenirken Spencer, toplumsal yaşamın dış müdahalelerden bağımsız bir şekilde evrimleşmesi gerektiğini savunmuştur (Ritzer, 2008:36). Spencer'in Comte'un bilimler hiyerarşisini eleştirir; çünkü bilimlerin Comte'un savunduğu gibi ardışık bir şekilde değil, koordinasyon içinde geliştiğini savunur. Spencer'a göre farklı bilimlerdeki gözlemler ve yasalar birbirlerini etkiler, ama Comte'un ileri sürdüğü gibi bir bilim diğerinin gelişmesi için ön koşul değildir. Spencer bilimleri daha farklı bir şekilde sınıflandırır, "fenomeni sağlayan formları dikkate alan bilimler (mantık ve matematik) ile fenomeni ya tek tek öğeleri arasında (mekanik, fiziki kimya vs.) veya toplam olarak (astronomi, biyoloji, psikoloji, sosyoloji, vs.) inceleyen bilimler arasında" bir ayrım yapar (Keat ve Urry, 1994:93). Bu çerçevede Spencer bilimsel birliği sosyolojinin sağladığı, yani sosyolojinin bilimlerin kraliçesi olduğu görüşünü reddeder; ona göre bilimsel birliği **sentetik felsefe** sağlayacaktır. Ayrıca Spencer Comte'un toplumun örgütlenişinden çok insanların düşüncelerine önem verdiğini ileri sürer ve evrimi temel ilke olarak kabul etmeyen Comte'a karşı çıkar (Keat ve Urry, 1994:92-93).

Spencer, 1862-1893 yılları arasında yazdığı *Sentetik Felsefe Sistemi* adlı eserinde, sentetik felsefenin evrim teorisinin çeşitli bilim dallarına nasıl uygulanacağını göstermektedir.

DİKKAT

Spencer, toplumu genel bir evrimci model içinde bir sistem olarak gören yaklaşım ile bireylerin toplamı olarak gören yaklaşımı birleştirmiştir. Toplumun 'çok sayıdaki bireye denk düşen kolektif bir ad' olduğunu ve gerçek bir toplum teorisine ancak bireylerin doğasını araştırmakla ulaşılabileceğini savunmuş, bu nedenle de Comte gibi insan zihnindeki, insan düşüncesindeki ilerlemeyle değil, dış dünyadaki ilerlemeyle ilgilenmiştir (Swingewood, 1998:74). Spencer, tüm insanlığın evrimini açıklamaya çalışmıştır, bu açıdan toplum, evrensel bir yasanın özel bir kısmını oluşturmaktadır. O'na göre toplumsal düzen, doğal yasayla uyum içinde olmalıdır, aksi takdirde sosyoloji bir bilim olarak kabul edilemez.

Spencer'a göre toplum da dahil olmak üzere doğadaki bütün türler aynı evrim yasasına bağlı olarak evrim geçirmektedirler. Bu çerçevede bütün yaşayan organizmalar, yani hem biyolojik organizmalar hem de toplumlar;

- hacmen büyürler,
- büyüdükçe evrimleşirler, yapıları karmaşıklaşır ve farklılaşır,
- Yapıları farklılaştıkça daha uzmanlaşmış işlevler geliştirirler, örneğin biyolojik organizmalarda kontrol ve karar alma mekanizması olarak beyin gelişip uzmanlaşırken, toplumda da bu görevi yönetecek devlet gelişir.
- geçirdikleri evrimle her ikisi de çevreye uyum sağlamayı öğrenirler,
- bazı parçalar kaybedilse de bütünün kendisi varlığını sürdürür. Örneğin bir organın kaybı organizmanın ölmesini gerektirmez, toplumun da bazı parçalarının kaybedilmesi toplumu sonlandırmaz (Cuff vd., 1989:28).

Spencer, biyolojik organizmalarla toplumun örgütlenme ilkeleri aynı olsa da uygulamada bazı farklılıklar olduğunu belirtir:

- Toplumsal organizmalarda parçalar biyolojik organizmaya oranla merkezden daha bağımsız ve dağınıktır.
- Biyolojik organizmaya oranla toplumun yaşamı çok daha uzundur, toplumsal organizmada tek tek üyeler ölse de bütün, yani toplumun kendisi varlığını sürdürür.
- Biyolojik organizmada yalnızca tek bir bilinç merkezi varken, toplumsal organizmada birey sayısı kadar bilinç merkezi vardır.
- Biyolojik organizmada parçalar bütünün yararına var olurken toplumsal organizmada bütün, parçaların yararına var olur. Bunun nedeni, biyolojik organizmanın aksine toplumsal organizmanın unsurlarının, yani bireylerin bilinç sahibi olmasıdır. Spencer bu düşünceye dayanarak devlet yararına da olsa bireylerin haklarının çiğnenemeyeceğini savunmuştur (Maus, 1998:18-19; Swingewood, 1998:76-7).

Spencer, sosyolojinin toplumların sistemli doğasını incelemesi gerektiğini ve sosyolojik analizin de toplumu oluşturan parçaların, bu parçalar arasındaki ilişkilerin ve toplum için gördükleri işlevlerin belirlenmesi çerçevesinde yapılması gerektiğini ileri sürmektedir (Cuff vd., 1989:29). Spencer'in 'toplumu oluşturan parçalar' ile kastettiği toplumsal kurumlardır. Organizmacı anlayışı çerçevesinde Spencer toplumsal kurumları bir üst organizma (hiperorganizma) olan toplumun uzmanlaşmış organları olarak görmüş ve bu kurumları (a) destekleyici kurumlar (aile ve akrabalık), (b) dağıtıcı kurumlar (ekonomi) ve (c) düzenleyici kurumlar (din ve siyasal sistemler) şeklinde sınıflandırmıştır (Maus, 1998:19).

Spencer'e göre bütün toplumlar önce farklılaşmamış bir birlik durumundadırlar, evrim sürecinde büyür, gelişir, farklılaşır ve karmaşıklaşırlar. Spencer, doğadaki denge gibi toplumda da toplumsal bütünün çeşitli parçaları arasında bir denge olduğunu, bu dengenin bozulması halinde yeni bir ahlaki uzlaşma yaşandığını ve

Spencer'a göre toplumlar, yapısı son derece basit olan ve birbirlerine bağımlı olmayan küçük parçalar halinden, farklılaşmış ve birbirlerine bağımlı hale gelmiş parçalardan oluşan karmaşık ve büyük bir yapıya dönüşmektedirler.

yeni bir toplumsal düzenin ortaya çıktığını, böylece farklılaşan toplumsal parçalarla yeni ilişkilerin kurulduğunu belirtir (Slattery, 1991:283). Bu toplumsal evrim süreci içinde insan toplumları, henüz yapısal olarak farklılaşmamış olan, merkezleşmiş bir devletin ve statüye dayalı katı bir hiyerarşik yapının hakim olduğu savaşçı (militan) toplumlardan, yapısal olarak farklılaşmış ve karmaşıklaşmış olan, merkez-siz ve bireyci nitelikteki endüstri toplumuna doğru doğal olarak evrimleşmiştir (Swingewood, 1998:77). Böylece Spencer, doğadaki türler gibi toplumların da kabilevi topluluklardan karmaşık endüstri toplumlarına doğru evrildiğini ileri sürer. Başka bir deyişle evrim sürecinde toplumların yapısı ve işlevleri zamanla değişir. İnsan toplumları basit homojen toplumlardan karmaşık heterojen toplumlar olacak şekilde *doğal olarak* evrimleşirler. Spencer'ın "doğal olarak evrimleşme" ile kastettiği, bu evrim sürecinde bireysel niyetlerin ya da güdülerin etkili olmamasıdır. Spencer toplumların evrim süreçlerinin birbirinden farklı olabileceğini, kültürel özellikleri ya da yaşadıkları coğrafyanın koşulları nedeniyle çeşitli toplumların farklı düzeylerde ya da farklı biçimlerde evrimleşebileceklerini belirtir; ama yine de bütün toplumların aynı evrim yasasına bağlı olduğunu ve aynı evrim süreçlerinden geçtiğini vurgular. Buradan da anlaşılacağı gibi Comte'un teorisindeki tarihsel boyut Spencer'ın teorisinde yoktur, *Spencer'in teorisi tarih dışı ve anti-bümanisttir* (Swingewood, 1998:76).

Spencer'a göre insan toplumları savaşçı kabileler halindeyken büyümüş, farklılaşmış, günümüzün karmaşık modern toplumlarına doğru evrimleşmiştir. Toplumsal evrimin farklı aşamalarındaki bu iki toplumun özelliklerini özetlemek gerekirse, savaşçı (askeri/militan) toplum merkezleşmiş bir devlete ve statüye dayalı katı bir hiyerarşik yapıya sahip savaşçı, güce dayanan bir toplumdur. Bu toplumda yapısal farklılaşma henüz gerçekleşmemiştir, bütünleşmiş bir toplumdur. Bu toplumlar savaş ortamında yapılırlar; ancak endüstri toplumuna geçişle birlikte savaş işlevini kaybeder. Endüstri toplumu ise, yapısal açıdan farklılaşmış ve karmaşıklaşmış, bireyselleşmiş, merkezsizleşmiş bir toplumdur. Bu toplumda toplumsal uyumu ve düzeni sağlayacak olan şey, bireylerin gönüllü olarak girdikleri ilişkiler, işbirliği ve güçlü ahlaklıdır (Slattery, 1991:283; Keat ve Urry, 1994:96).

DİKKAT

Spencer, Darwin'in 'doğal seleksiyon (ayıklanma)' yaklaşımını ve Lamarck'ın edinilmiş karakteristik özelliklerin miras kaldığına ilişkin teorisini kabul etmiş, buna dayanarak insanlığın evrim sürecinde hem zihinsel hem de fiziksel olarak önceki nesillerden aldığı özellikleri geliştireceğini ve giderek entelektüel mükemmelliğe ulaşacağını ileri sürmüştür (Swingewood, 1998:74). Ancak Spencer'a göre toplumun doğal dengesine yapılacak bir müdahale, bu gelişimi engelleyecektir; bu nedenle devlet müdahalesine, toplumsal reformlara ve Comte'un bahsettiği türden toplumsal düzenlemeye karşı çıkararak doğal seleksiyonu savunmuştur. Diğer bir deyişle Spencer'e göre, toplumda işbirliği sayesinde oluşmuş bir uzlaşma vardır, bunu bozacak herhangi bir dış müdahale söz konusu olursa bütün sistemin dengesi tehlikeye girer, dolayısıyla devlet müdahalesi sisteme yönelik bir tehdittir.

Doğal seleksiyon fikrini benimseyen Spencer'e göre doğada olduğu gibi toplumda da güçlü olanlar hayatta kalmalı, zayıf olanlar elenmelidir. Bu çerçevede Spencer'e göre devletin eğitim ve sağlık hizmetlerini ücretsiz olarak sunması ya da parasız devlet kütüphaneleri kurması gibi etkinlikleri, toplumun en zayıf olan üyelerinin yapay bir şekilde korunmasıdır. Bu da, yapay olarak korunmadıkları takdirde elenecek olan bu üyelerin hayatta kalarak toplumun ahlaki ve entelektüel standartlarını düşürmesi anlamına gelir (Slattery, 1991:284). Spencer'a göre toplumda

Spencer, toplumda doğal bir denge olduğunu ve devlet gibi dış faktörlerin müdahale etmesi halinde bu dengenin bozulacağını savunmuştur.

Spencer, Sosyal Darwinizm teorisinin kurucusu olarak kabul edilmektedir.

hayatta kalmak için yeterince güçlü olmayanlara devlet desteğiyle bakılması bu grupların nüfusunu artırarak gelecek kuşakların mükemmelliğe ulaşmasını engelleyecektir. Bu nedenle nasıl doğa zayıf olanlardan kurtulmaya çalışıyorsa, toplum da zayıfları elemeli, onlardan kurtulmalıdır. Zaten Spencer'a göre "eğer bu kişiler yaşamlarını sürdürebilecek kadar yeterli değillerse öleceklerdir ve en iyi de ölme-leri olacaktır" (Spencer, 1864:415'ten aktaran Hergenahn, 2005:272). Doğal evrim sürecinde olduğu gibi toplumsal evrim sürecinde de çevresine uyum sağlayamayanların eleneceği düşüncesi şeklinde özetlenebilecek olan bu düşünce genel olarak Sosyal Darwinizm olarak adlandırılmış, Spencer Sosyal Darwinizm teorisinin kurucusu kabul edilmiştir (Swingewood, 1998:79). Spencer'ın doğal ayıklanma konusundaki görüşleri ve **Sosyal Darwinizm** teorisi ırkçı görüş ve politikalar tarafından benimsenmiş, çeşitli ırk ve/veya ulusların diğerlerinden daha üstün olduğu görüşünü veya yoksul, hasta, suçlu ya da özürlü olanları dışlamaya yönelik politikaları desteklemek için kullanılmış, ancak ırksal ayrımcılık etrafında örgütlenen toplumların tarihsel olarak çökmesiyle birlikte Sosyal Darwinizm teorisi de gücünü kaybetmiştir (Slattery, 1991:284).

SIRA SİZDE

Tarihsel açıdan düşünerek, Spencer'ın Sosyal Darwinizm ile ilgili görüşlerinden etkilenen politikalara örnek verebilir misiniz?

Spencer, Comte'tan farklı olarak endüstrileşmeyi merkezietçi değil, ademi merkezietçi bir toplumsal örgütlenme biçimiyle özdeşleştirmiştir.

Toplumunu bir organizma olarak düşünmesi, Spencer'ın toplum içindeki grupların çıkarlarının farklılaştığını görmesini engellemiş, çıkarı sadece bireysel olarak algılamasına ve sınıf çıkarı, grup çıkarı gibi olgularla ilgilenmemesine neden olmuştur. Spencer'e göre bireysel amaçlar Adam Smith'in teorisindeki gibi bir "gizli el" sayesinde toplumun ortak yararı doğrultusunda birleşir. Böylece bireylerin bilincinden ve niyetinden bağımsız olarak bütün bireysel eylemler toplumun ihtiyaçlarına hizmet etmiş olur (Swingewood, 1998:78).

Spencer'ın toplum modeli planlı değişmeyi ve yapay inşaları içeren bir mekânizma metaforuna değil, dıştan empoze edilen bir gelişmenin zorunlu olmadığı, kendiliğinden büyüyen bir organizma metaforuna dayanır. Bu nokta önemlidir; çünkü Spencer'ın toplum modeline kaynak olarak organizmayı alması, toplumsal yaşamın yasa benzeri düzenliliklerini belirleme isteğinden, bu yöndeki pozitivist çabasından kaynaklanmaktadır; çünkü bu yasa benzeri düzenlilikler ampirik olarak gözlemlenebilir olan fenomenlerin incelenmesiyle ortaya konacaktır. Diğer bir deyişle gözlemlenebilir düzenlilikleri üreten süreçleri ve bunun altında yatan mekanizmaları değil, gözlemlenebilir düzenlilikleri ortaya koymaya, gözlemlenebilenler arasında bir dizi yasa benzeri ilişkiyi içeren bir toplum modeli kurmaya çalışmaktadır (Keat ve Urry, 1994:96).

Spencer'ın sosyolojisinin önemi, toplumu bir yapı, bir sistem olarak kavrayabilmiş olmasının yanı sıra, Comte'tan farklı olarak endüstrileşmeyi ademi merkezietçi bir toplumsal örgütlenme biçimiyle özdeşleştirmiş olması, toplumda birey sayısı kadar çok merkez olduğunu, dolayısıyla toplumun merkezi olmayan bir yapı olduğunu savunarak sivil topluma ve sivil toplumun devletten ayrılmasına odaklanmasındır (Swingewood, 1998:79). Diğer bir deyişle Spencer'ın sosyolojiye en büyük katkısı, yapının ve işlevlerin farklılaştığı, karmaşıklaşmış ve gelişmiş bir toplum olan endüstri toplumunun ve bu toplumdaki ilişkilerin tek bir merkeze sahip olmadığı şeklindeki görüşüdür.

Spencer'ın pozitivist organizmacılık ile bireyciliği birleştirmesi, bir ikiliğe yol açmıştır; çünkü bir yandan toplumu bireylerin toplamı olarak görmüş ve bu ne-

Spencer'ın sosyolojisi, Avrupa'da çok etkili olmamış, ancak Amerikan sosyolojisindeki erken dönem çalışmaları etkilemiştir.

denle sosyolojik analizin bireylerin biyolojik ve psikolojik özelliklerine odaklanması gerektiğini savunmuş, diğer yandan ise toplumu evrimleşerek karmaşıklaşmış bir yapıya sahip olan bir sistem olarak tanımlamıştır.

Spencer'in teorisi, **(a)** endüstrileşmeyi tarihsel ve sınıfsal boyutundan soyutlayarak ele alması (Swingewood, 1998:79), **(b)** savunduğu liberal bireycilik ile toplumun evrimleşmek ve ilerlemek için duyduğu ihtiyaçlar arasındaki çelişkiyi çözmemesi ve **(c)** doğal seçilimle ilgili düşüncelerinin mevcut düzeni ve eşitsizlikleri meşrulaştırması, haklı göstermesi ve anti-hümanist politikaları desteklemeye elverişli olması açılarından eleştirilmiş ve 1900'lerin başlarında gücünü ve popülerliğini yitirmiştir (Slattery, 1991:285-6).

Spencer, bireycilik ve organizmacılık yaklaşımlarını birleştirmeye çalışmış, ancak bu çaba Spencer'in sosyolojisinde toplumun kavramsallaştırılmasında bir ikiliğe yok açmıştır.

Toplumsal Evrimci Teorilere Getirilen Eleştiriler

Evrimsel yaklaşıma getirilen başlıca eleştirileri değerlendirebilmek.

Spencer'dan sonra da çeşitli sosyal bilimciler toplumsal değişimi açıklamak için evrimci teoriler geliştirmişlerdir. Sosyal bilimler tarihinde çok sayıda evrimci teori olsa da, hepsi tarihin anlamsız olaylardan meydana gelmediği, tarihteki olayların özgül ve kendine özgü olmadığını, tam aksine dünyanın çeşitli bölgelerinde benzer zamanlarda benzer süreçlerin yaşandığını ileri sürer ve bu nedenle tarihin belirli bir yöne doğru ilerlemekte olduğu fikrini savunur. Evrimci teorilere getirilen temel eleştiriler şu şekilde özetlenebilir:

- Evrimsel olayları tamamen toplumların içinde meydana gelen olaylar olarak görmekle, yayılma veya siyasal değişimler gibi çeşitli dış etkenlerin rolünü görememekle eleştirilmişlerdir.
- Aldatıcı bir uyum kavramı kullanmakla ve toplumdaki çatışmaları görmezden gelmekle eleştirilmişlerdir.
- Evrim sürecini gelişme ve ilerlemeyle eşanlamlı kabul etmekle ve insanlığın diğer ilerleme biçimleriyle eşit tutmakla eleştirilmişlerdir.
- Özneleri pasif konumda bırakarak insan etkinliklerinin gücünü görmezden gelmekle eleştirilmişlerdir.
- Tarihsel özgüllükleri dikkate almaksızın bütün toplumlar için aynı genel geçer kuralları ileri sürmekle eleştirilmişlerdir (Sanderson, 2006:436-9).